

Universiteit Utrecht

De moeilijkheidsgraad van het inschatten van de pensioengelden.

Hoe moeilijk vinden zzp'ers versus werknemers in loondienst het inschatten van hun pensioengelden met het oog op de pensioentransitie?

Master scriptie sociologie: Contemporary Social Problems

Pim Pax Montana Bakker, Msc (5991110)

12558 Woorden

23-06-2022

Eerste lezer: dr. Mathijs Kros

Tweede Lezer: dr. Marleen Damman

Stagebegeleider: Jorg van Kalken

Inhoudsopgave

Voorwoord	4
Samenvatting	5
Abstract	6
1. Inleiding	7
1.1 Nederland pensioenland	7
1.2 De Nederlandse transitie in het kort	8
1.3 Maatschappelijke relevantie	9
1.4 Het doel van dit onderzoek	10
2. Theorie	11
2.1 Lifecycle-consumptietheorie	11
2.1.1 Planparticipatie	12
2.1.2 Kennis, discipline en onderschatting	13
2.1.3 Investerings	14
2.2 Variabel inkomen	15
2.3 Financiële planning en het inschatten van pensioengelden	15
2.4 Leeftijd van zzp'ers en het inschatten van pensioengelden	16
2.5 Zzp'ers in de pensioent transitie	18
3. Methode	21
4. Kwantitatieve Methode	21
4.1 Operationalisering	22
4.1.1 Afhankelijke variabele	23
4.1.2 Onafhankelijke variabelen	23
4.1.3 Moderatoren	23
4.1.4 Controle variabelen	24
4.2 Analytische strategie	26
5. Kwalitatieve Methode	27
5.1 Selectie en werving	27
5.2 Data verzameling	28
5.3 Analyse	28
5.4 Betrouwbaarheid en validiteit	28
5.5 Ethische overweging	28
6. Kwantitatieve resultaten	30
6.1 Beschrijvende statistiek	30
6.2 Verklarende statistiek	30
7. Kwalitatieve resultaten	34
7.1 Gewenste communicatie	34

7.2	Inschatten hoeveel pensioengelden	35
7.3	Pensioen opbouwen	36
8.	Conclusie	39
8.1	Introductie	39
8.2	LISS-Panel	39
8.3	Expertsinterviews.....	41
8.4	Discussie	41
8.5	Vervolgonderzoek	43
8.6	Conclusie.....	43
9.	Beleidsaanbeveling	45
	Referentielijst.....	46
	Bijlagen.....	56
	Bijlage 1.....	56
	Bijlage 2.....	57
	Bijlage 3.....	58
	Bijlage 4.....	59
	Bijlage 5.....	61
	Bijlage 6.....	62
	Bijlage 7.....	63

Voorwoord

Voor u ligt mijn masterscriptie over de vraag wat het verschil tussen zzp'ers en werknemers in loondienst is in de moeilijkheid van het inschatten van hun benodigd pensioengeld na pensionering. Vervolgens is dit onderzoek dieper ingegaan op de vraag hoe zzp'ers meer pensioen kunnen opbouwen en beter betrokken kunnen worden bij de pensioentransitie van 2027. Deze scriptie is geschreven in het kader van de masteropleiding Sociology: Contemporary Social Problems aan de Universiteit Utrecht in combinatie met een stage bij PricewaterhouseCoopers (PwC). Naast deze masterscriptie heb ik mij beziggehouden met verschillende opdrachten binnen de consultancy tak van het financial services customer & operations team. Hier heb ik meegeholpen met verschillende opdrachten zoals het in kaart brengen van transformatie voor een pensioenuitvoeringsorganisatie en een klantenreis van zzp'ers & het midden- en kleinbedrijf voor een bank. Hierbij wil ik mijn stagebegeleider Jorg van Kalken in het bijzonder bedanken voor zijn inzet en ondersteuning. Daarnaast ben ik ook erg dankbaar voor mijn andere collega's waarmee ik samen heb opgetrokken en veel van heb geleerd. Ik heb hier relevante kennis en ervaring opgedaan binnen diverse consultancy branches waar ik de rest van mijn carrière gebruik van kan maken. Deze scriptie en stage vormen de afsluiting van mijn studententijd waarin ik eerst binnen de bachelor Sociologie en later via de master Sociology Contemporary Social Problems een mooie en leerzame periode met pieken en dalen heb meegemaakt. Ik kijk met veel plezier terug op deze tijd en ben dankbaar voor alle mensen die mij in deze periode gesteund hebben.

Pim Bakker

24-05-2022

Samenvatting

Ons huidig pensioenstelsel past niet meer bij de samenleving van nu. Om die reden komt er vanaf 2027 een nieuw pensioenstelsel voor heel Nederland. In het huidige pensioenstelsel bouwt 25% van de zzp'ers geen pensioen op en geven bijna alle zzp'ers aan structureel te weinig gespaard te hebben. Dit valt toe te schrijven aan uitstelgedrag, verlamdheid, geen discipline, onderschattingen, differentiatieproblemen en een variabel inkomen. In dit onderzoek wordt gekeken hoe zzp'ers verschillen van werknemers in loondienst met betrekking tot de moeilijkheid van het inschatten van het benodigd pensioen voor later. Daarna wordt gekeken hoe financiële planning en leeftijd hier een rol in spelen. Als laatste worden er vier interviews gepresenteerd om erachter te komen waarom zzp'ers niet/te weinig sparen en hoe dit valt op te lossen binnen de pensioentransitie. Dit onderzoek sluit af met een beleidsadvies om schijn zzp'ers aan te pakken, extra hulp via de KvK te bieden voor mensen die structureel onder de €30.000 per jaar verdienen, kinderen leren een financiële planning te maken en door meer flexibiliteit en fiscale ruimte te bieden voor zzp'ers binnen een pensioencontract.

Trefwoorden: Zzp'er, werknemer in loondienst, pensioenen, pensioentransitie, pensioenopbouw

Abstract

Our current pension system no longer suits today's society. For this reason, a new pension system will be introduced in the Netherlands in 2027. In the current pension system, 25% of the self-employed do not build up a pension and almost all of them indicate that they have structurally saved too little. This can be attributed to procrastination, paralysis, no discipline, underestimation, differentiation problems and a variable income. This research looks at how self-employed people differ from salaried people with regard to the difficulty of estimating the required pension for later. Then it looks at how financial planning and age play a role in this. Finally, four interviews are presented to find out why self-employed individuals do not save at all or do not save enough and how this can be solved within the pension transition. This research concludes with a policy advice to tackle pretend self-employed, to offer extra help via the Chamber of Commerce for people who structurally earn less than €30,000 per year, to teach children from an early age to make a financial planning and by offering more flexibility and tax space for self-employed people within a pension contract.

Key words: self-employed, salaried employee, pensions, pension transition, pension accrual

1. Introductie

1.1 Nederland pensioenland

“Nederland beste pensioenland”, zo luidde de titel van een artikel in de Trouw in 2010 (Van Baars, 2010). Tot en met vorig jaar heeft Nederland twaalf jaar lang in de top drie van beste pensioenlanden gestaan (Mercer, 2021; Burgess, 2021). Nederland heeft een aantal jaren achter elkaar op nummer één gestaan. Door een robuust systeem met een hoge uitkering en een hoge kwaliteit van de regelgeving, wordt het pensioenstelsel, samen met nog twee andere landen, met een A-status beoordeeld (Pnomedia, 2021; Mercer, 2021b). Meer dan 84% van de vijftenzestigplussers in Nederland geven dan ook aan gelukkig te zijn (Bosman, 2020).

Hoewel het goed gaat, kent het Nederlandse pensioenstelsel een aantal tekortkomingen. Een kwart van de zzp'ers heeft geen pensioenvoorziening en een groot deel van de zzp'ers spaart structureel te weinig voor zijn of haar pensioen (CBS, 2017). Daarnaast bouwen zzp'ers niet automatisch pensioen op, in tegenstelling tot werknemers in loondienst (Nibud, 2022). Hierdoor kunnen zzp'ers meer moeite hebben met het inschatten van hun pensioengelden en daarmee hun pensioenopbouw. In dit onderzoek is gekeken naar de verschillen tussen de moeilijkheidsgraad van het inschatten van het pensioen door zzp'ers en door werknemers in loondienst en de rol die een financiële planning en leeftijd hierin spelen.

Het Nederlandse pensioenstelsel kent drie onderdelen, ook wel pijlers genoemd. De drie pijlers bestaan uit de Algemene Ouderdomswet (AOW), pensioen via de werkgever en pensioen dat zelf is geregeld (Pensioenfederatie, 2020). Iedereen die met pensioen gaat krijgt AOW. De hoogte van het AOW is per 1 januari 2022 met loonheffingskorting voor alleenstaanden €1.244,35 en voor getrouwden €851,52 (Sociaal Verzekeringsbank, 2022). De AOW krijgt iedere burger van de Nederlandse overheid en wordt betaald door iedereen die werkt. De tweede pijler is het pensioen dat via de werkgever wordt opgebouwd. Werkgevers die onder een cao vallen waarin een pensioenregeling staat vermeld, zijn verplicht deze pensioenregeling aan te bieden en na te komen aan hun werknemers. Een voorbeeld van een groep werkenden die onder een cao vallen zijn alle ambtenaren. Het bedrag dat uitgekeerd wordt bij pensioen is afhankelijk van het aantal jaar dat de werknemer heeft gewerkt en de hoogte van diens loon.

Zzp'ers bouwen dit bedrag niet op, omdat zij niet verplicht zijn via een cao geld opzij te leggen. Zij moeten dus zelfstandig geld opzij leggen. Dit kan bijvoorbeeld via de derde pijler. De derde pijler is pensioen dat een individu zelf regelt, zoals bijvoorbeeld het aanschaffen van een pensioenproduct, waar je maandelijks of jaarlijks geld in stort voor je pensioen. Dit bedrag

wordt vervolgens belegd en uitgekeerd als diegene met pensioen gaat (De Nederlandsche Bank, 2017). Een pensioenproduct is een aanvulling op je werknemerspensioen (Centraal Beheer, 2022). Dit is mogelijk bij een bank, verzekeraar of premie-pensioen-instelling (ppi) (Pensioenfederatie, 2020; Ministerie van Buitenlandse Zaken, 2021).

Ondanks dat ons pensioenstelsel er op papier rooskleurig uitziet, kent het ook een aantal nadelen. Ongeveer een derde van de gepensioneerden heeft moeite met rondkomen (Van der Schors & Groen, 2019). Ten tweede heeft 28% van de gepensioneerden een minder goede financiële situatie dan dat ze dachten te hebben. 55% zou achteraf gezien meer hebben willen sparen, langer hebben willen doorwerken en de hypotheek hebben willen aflossen ter voorbereiding op hun pensioen (Van der Schors & Groen, 2019). Ten derde werkt het pensioensysteem op de lange termijn niet meer (DNB, 2022; Rijksoverheid, 2021). Dit komt omdat mensen steeds ouder worden. Toen de gepensioneerden van nu begonnen met werken, was de levensverwachting 75 jaar. In 2019 lag die op 82 jaar (CBS, 2020). Dat betekent dat ouderen nu gemiddeld langer met pensioen zijn. Er moet dus meer aanvullend pensioen worden betaald dan verwacht. Daarnaast past het huidige systeem niet meer bij de arbeidsmarkt. Jonge mensen betalen minder pensioen dan oudere mensen, omdat geld dat door jonge personen wordt ingelegd langer kan renderen. Dit levert op de lange termijn meer op. Bovendien wisselen mensen tegenwoordig vaker van baan of stoppen ze tijdelijk met werken om vervolgens bijvoorbeeld verder te gaan als zzp'er. Het pensioensysteem is erop ingericht dat mensen in dezelfde branche blijven werken (Rijksoverheid, 2022). De Nederlandse overheid heeft daarom besloten om per 2027 een nieuw, persoonlijker pensioenstelsel in te voeren om in de toekomst iedereen van een pensioen te kunnen voorzien (Rijksoverheid, 2022).

1.2 De Nederlandse transitie in het kort

Het nieuwe pensioenstelsel in Nederland kent vele haken en ogen. Vanwege de complexiteit worden alleen de onderdelen van de transitie die belangrijk zijn voor dit onderzoek vermeld. De focus ligt op de verschillen tussen zzp'ers en werknemers in loondienst, omdat werknemers in loondienst voornamelijk automatisch bij een pensioenfonds aangesloten zijn en zzp'ers niet.

De belangrijkste verandering voor werknemers in loondienst is dat het nieuwe pensioenstelsel persoonlijker en transparanter wordt. In het nieuwe pensioenstelsel wordt duidelijker zichtbaar wat een werknemer aan premie heeft ingelegd en wat voor een vermogen er is opgebouwd. De hoeveelheid pensioen voor later is helder. Het pensioen wordt ook bewegelijker. Het gaat omhoog als het economisch goed gaat en naar beneden als het

economisch slechter gaat. Het pensioen wat per persoon wordt opgebouwd wordt in een pot gedaan en belegd. Mensen die dichterbij de pensioenleeftijd zijn, hebben minder bewegelijkheid. Dit zorgt ervoor dat mensen die (bijna) met pensioen gaan minder schommelingen van hun pensioeninkomen ervaren (Rijksoverheid, 2022).

De tweede verandering is de mogelijkheid om een flexibel contract af te sluiten, mocht iemand niet bij een pensioenfonds aangesloten zijn. Zzp'ers zijn niet automatisch bij een pensioenfonds aangesloten, maar moeten hun eigen pensioen regelen. Binnen zo'n flexibel contract kan de zzp'er aangeven hoe diens beleggingsportefeuille er uit moet zien. Dit gebeurt op basis van 'life cycle beleggen'. Life cycle beleggen is beleggen met verschillende mogelijkheden; defensief, neutraal of agressief beleggen. Defensief houdt in dat een beleggingsportefeuille bestaat uit beleggingen met een laag risico. Er bestaat weinig kans om geld te verliezen, maar de winstmarges zijn ook een stuk kleiner dan bij een agressieve portefeuille. Agressief beleggen betekent investeren in meer risicovolle beleggingen, maar dat de winstmarge een stuk groter is. Neutraal beleggen zit weer precies tussen agressief en defensief in. Afhankelijk van de persoonlijke voorkeur kan een keuze gemaakt worden. Dit geeft een deel van de bevolking, zoals zzp'ers, meer eigen verantwoordelijkheid (AON, 2022; Pensioenperspectief, 2021)

1.3 Maatschappelijke relevantie

Pensioen is van maatschappelijk belang. Veel mensen kijken pas op late leeftijd naar hun pensioen, waardoor zij voor verrassingen kunnen komen te staan (Prast, 2017). Ten tweede vereist de transitie eigen verantwoordelijkheid van de burgers. Het is van belang dat de burgers hierbij goed worden begeleid en er duidelijke communicatie is. Ten derde kan het huidige systeem niet meer alle ouderen van genoeg pensioen voorzien. Deze transitie, waar in de Tweede Kamer nog over gedebatteerd wordt, gaat gevolgen hebben voor de Nederlandse samenleving (Tweede Kamer, 2022). Bovendien is het aantal zzp'ers de afgelopen jaren toegenomen en zal het aantal naar verwachting blijven stijgen (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2022; Bosch et al., 2022). Tenslotte bestaat de samenleving niet meer uit grotendeels gezinnen met een fulltime eenverdiener in loondienst die nooit van werkgever verandert. Meer diversiteit in de samenleving vraagt om differentiatie (Van Ewijk et al., 2017).

1.4 Het doel van dit onderzoek

Het doel van dit onderzoek is om inzicht te krijgen in de gevolgen van de pensioentransitie. Specifiek zal dit onderzoek bestaan uit twee delen waarbij het eerste, kwantitatieve, deel van het onderzoek zzp'ers en werknemers in loondienst vergelijkt. Hoe moeilijk vinden zij het om hun pensioengelden in te schatten? Vervolgens wordt gekeken wat het effect is van leeftijd of financiële planning op deze inschatting. Het tweede, kwalitatieve deel, heeft als doel een beleidsadvies te formuleren over hoe de Nederlandse overheid zzp'ers bij de pensioentransitie kan betrekken, zodat ook zij (genoeg) pensioen gaan opbouwen.

De onderzoeksvragen van dit onderzoek luiden:

1. Wat is het effect van het zijn van een zzp'er of werknemer in loondienst op moeite hebben met het inschatten van eigen pensioengelden en hoe wordt dit gemodereerd door financiële planning en leeftijd?
2. Hoe kan de overheid, binnen de mogelijkheden van de pensioentransitie, zzp'ers helpen wanneer deze moeite hebben met het inschatten van pensioengelden en te weinig pensioen opbouwen?

2. Theorie

In dit onderzoek wordt de relatie tussen werkvorm (zzp'er/werknemers in loondienst) en de moeilijkheidsgraad van de in te schatten hoeveelheid eigen pensioengelden onderbouwd. Dit wordt gedaan aan de hand van het 'lifecycle financial planning model' (Chararupat et al., 2012). Daarbij wordt gekeken naar het modererende effect van financiële planning en leeftijd. Dit resulteert in verwachtingen die worden gedefinieerd als hypothesen. De drie hypothesen zijn gevisualiseerd in Figuur 2. Als laatste wordt er in hoofdstuk 2.5 relevante theorie voor het kwalitatieve deel van dit onderzoek beschreven.

2.1 Lifecycle-consumptietheorie.

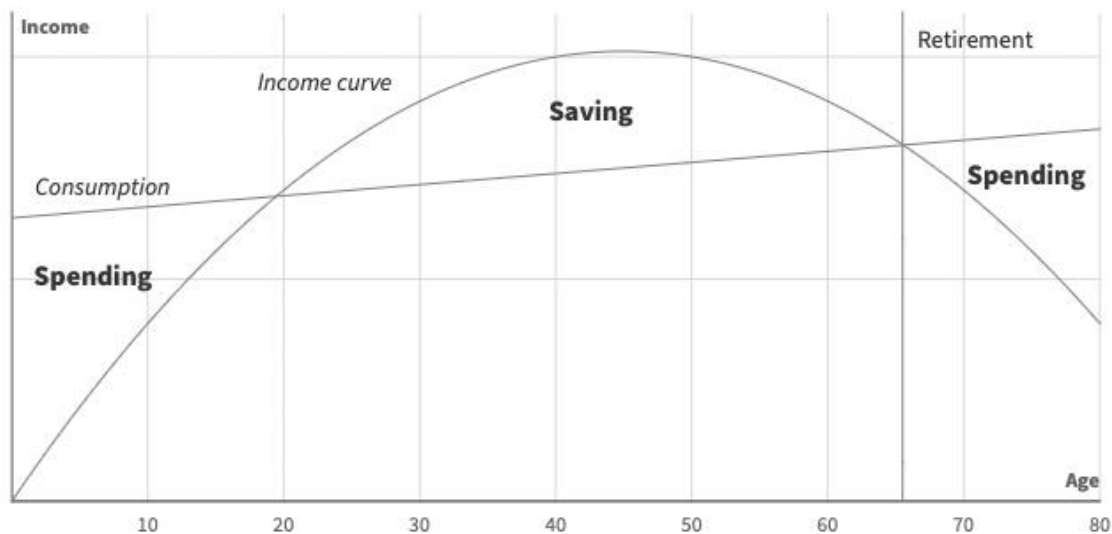
De lifecycle-consumptietheorie vormt de basis voor hoe zzp'ers pensioen moeten opbouwen in Nederland (Boter, 2020; Nagore et al., 2021). De lifecycle-theorie gaat ervan uit dat de leden van het huishouden hun huidige uitgaven optimaal kiezen, rekening houdend met hun bestedingsbehoeften en toekomstige inkomsten gedurende de rest van hun leven. Hierbij staat centraal dat iedereen die werkt, rationeel handelt. In het begin geeft een mens voornamelijk geld uit wat bijna altijd door de ouders wordt bekostigd. De voornaamste taak van iemand jonger dan 18 jaar is naar de basis- en middelbare school gaan. Vanaf 18 tot en met 67 jaar werken mensen en hebben zij over het algemeen meer inkomsten dan uitgaven. Een deel van het geld wordt opzijgelegd en dient als spaarpot voor hun pensioen. Als iemand met pensioen gaat teert deze in op het gespaarde vermogen (Deaton, 2005; Heckman, 1974; Corrigan, Matterson & Nandi, 2009).

De paraboolachtige curve in figuur 1 geeft het verwachte inkomen weer. Het verwachte inkomen neemt toe tot 50 jaar en neemt dan langzaam af. De consumptielijn blijft stijgen en bevindt zich eerst boven de inkomenscurve (tot en met 18 jaar) en vervolgens onder de inkomenscurve tijdens de loopbaan van het individu. Daarna komt de consumptielijn weer boven de inkomenscurve. Dit betekent dat er meer geld uitgaat dan dat er binnenkomt. Dit komt doordat de gemiddelde burger vanaf 67 jaar stopt met werken en het gespaarde pensioengeld afneemt. Mensen sparen voor hun pensioen als de inkomenscurve zich boven de consumptielijn bevindt (18 – 67). Dit is aangegeven met het dikgedrukte woord 'saving'. In die periode wordt er van zzp'ers verwacht dat zij zelf geld opzijleggen door te sparen of te investeren.

Alhoewel voor werknemers in loondienst de lifecycle-consumptie er bijna hetzelfde uitziet (leren/studeren - werken - pensioen), is er op het gebied van pensioen een groot verschil. Werknemers in loondienst bouwen automatisch pensioen op. Voordat het salaris op de

bankrekening wordt gestort, is een deel naar het pensioenfonds gegaan. Hierdoor hoeft de werknemer zelf niet actief te sparen voor zijn pensioen. Hierbij krijgen werknemers in loondienst minimaal elk jaar een uniform pensioenoverzicht, kunnen zij inloggen op een online portaal om de hoogte van hun opgebouwde pensioen in te zien en ontvangen zij e-mails van hun pensioenfonds.

Life-Cycle Consumption Theory Visualized

Figuur 1. Visualisatie van de lifecycle-theorie (Hayes, 2021).

Het financieel plannen van de toekomst is voor veel zzp'ers een grote opgave (Nibud, 2021a; Nos, 2021). Er is meerdere malen aangetoond dat een grote groep Nederlandse zzp'ers structureel te weinig pensioen opbouwt (Tracy, 2017; CBS, 2017). De lifecycle-consumptietheorie zorgt voor een aantal valkuilen voor zzp'ers. Aan de hand van de onderstaande valkuilen wordt het verschil tussen werknemers in loondienst en zzp'ers in de moeilijkheidsgraad van het inschatten van de benodigde hoeveelheid pensioen beschreven. Vervolgens wordt er beargumenteerd waarom zzp'ers meer moeite hebben met het inschatten van hun pensioen dan werknemers in loondienst.

2.1.1 Planparticipatie

Het eerste probleem van de lifecycle-consumptietheorie voor zzp'ers is de planparticipatie. De planparticipatie is het actief opzoek gaan naar een verzekeraar of premie-pensioen-instelling (ppi) die een pensioenplan aanbiedt voor zzp'ers (Fornero & Monticone, 2011). Hier speelt de 'present bias' op. Mensen onderschatten de toekomst, waarbij consumptie op korte termijn

meer belonend voelt dan consumptie op lange termijn (O'Donoghue & Rabi, 2015). Dit geldt ook voor pensioenen. Iemand kan het verdiende geld van afgelopen maand opzijzetten en het over dertig jaar gebruiken, of geeft het nu uit. Bovendien hebben mensen de neiging om uit te stellen. Als mensen beginnen met uitstellen kan het heel lang duren, voordat ze er actief op reageren (Rassin & Muris, 2005). Zo ook wanneer het gaat om pensioen. Iemand die niet spaart, gaat hoogst waarschijnlijk niet ineens wel sparen (Goudswaard et al., 2021). Pensioensparen betekent geld opzijzetten voor later. Hierbij probeert een individu te bepalen hoeveel geld deze nodig zal hebben. Door kortetermijndenken en present bias kan het zijn dat zzp'ers geen planparticipatie opzetten, waardoor het inschatten van pensioengelden moeilijker wordt.

Naast uitstelgedrag zijn mensen ook traag met belangrijke beslissingen (Kurien, Paila & Nagendra, 2014). Hiermee wordt bedoeld dat mensen vaak verlamd raken wanneer zij voor keuzes worden geplaatst die beschouwd worden als belangrijk en impactvol. Pensioenen worden gezien als belangrijk en impactvol. Hierdoor wordt er weinig actie op ondernomen door zzp'ers (Van Dalen, Henkens & Hershey, 2010). Dit gaat tegen het principe van de lifecycle-consumptietheorie in, waarin wordt verondersteld dat mensen rationele financiële keuzes maken gedurende hun hele leven. Werknemers in loondienst hebben net zo vaak last van de present bias, uitstelgedrag en verlamdheid als zzp'ers. Echter, doordat werknemers in loondienst automatisch sparen voor hun pensioen, worden de present bias, uitstelgedrag en verlamdheid grotendeels weggenomen. Zzp'ers moeten voor hun eigen financiële toekomst zorgen en hebben wel last deze valkuilen. De present bias, uitstelgedrag en verlamdheid hebben invloed op de moeilijkheidsgraad van het inschatten van pensioengelden. Hierdoor kunnen zzp'ers waarschijnlijk moeilijker hun pensioengelden inschatten dan werknemers in loondienst.

2.1.2 Kennis, discipline en onderschatting

De bovenbeschreven actieve deelname aan een pensioenplan is een eerste stap. Echter is het juiste spaarquotum vaststellen en de discipline opbrengen om zich daaraan te houden, een tweede. Hier komen de volgende valkuilen binnen de lifecycle-theorie naar voren: kennis, discipline en onderschatting. Over het algemeen hebben Nederlanders weinig kennis over het pensioenstelsel, hun pensioenopbouw en hun spaarplan. Dit geldt meer voor zzp'ers dan voor werknemers in loondienst (Wijzeringeldzaken, 2021; Brüggem, Knoef & Dur, 2017). Door een afwezigheid van kennis en vaardigheden bij zzp'ers over pensioen, is het moeilijk een goede keuze te maken (Krijnen, Breugelmans & Zeelenberg, 2014). Ten tweede toont de literatuur

aan dat mensen hun benodigde eigen inkomen en uiteindelijke sterfleefijd onderschatten (Bottazzi, Jappelli & Padula, 2006; Benartzi, 2016; APS, 2019). Mensen worden gemiddeld ouder dan dat ze zelf verwachten (De Beer, Van Dalen & Henkens, 2017). Als laatste wordt ervan uitgegaan dat deze groep mensen genoeg zelfbeheersing heeft om niet hun pensioenpremie stop te zetten als het financieel slecht gaat met het bedrijf. Eerder onderzoek onder zzp'ers heeft aangetoond dat 72.3% geen pensioenpremie betaald omdat zij het zich niet kunnen veroorloven (CBS, 2017). Het is aannemelijk dat elke zzp'er minimaal een keer in diens werkende leven voor moeilijkheden komt te staan en daardoor de pensioenpremie stopzet. Het hebben van minder kennis en discipline in combinatie met een onderschatting van het benodigde geld, maakt het inschatten van pensioen erg lastig, in het bijzonder voor zzp'ers.

2.1.3 Investerings

Eveneens biedt de lifecycle-theorie een probleem voor mensen die niet naar een pensioenpremie-instelling of verzekeraar stappen, maar besluiten zelf pensioen op te bouwen door te beleggen of te sparen. Volgens de lifecycle-theorie wordt de mens als rationeel wezen beschouwd, die tot in detail zijn financiële leven kan perfectioneren. In de realiteit ligt dit anders (Summerfield & Tsetsos, 2015).

Mensen zijn ten eerste geneigd niet goed hun beleggingen voor later te differentiëren (Benartzi & Thaler, 2001). Zodra er een paar bedrijven of aandelen dalen, zou ook een groot deel van de pensioenuitkering kunnen dalen (Benartzi & Thaler, 2001). Een voorbeeld hiervan is Zweden in het jaar 2000. In 2000 richtte de Zweedse overheid een campagne op die haar burgers actief hun eigen pensioeninvesteringen moest laten opstellen in plaats van voor een vooropgesteld portfolio te kiezen. De participanten die actief hun eigen portfolio hebben opgezet, deden het niet goed in vergelijking met de vooropgestelde pensioenportfolio's. Deelnemers kozen voornamelijk voor de aandelenmarkten, omdat die het destijds goed deden. Ten tweede werd meer dan de helft van het geld geïnvesteerd in Zweedse bedrijven. Dit wordt ook wel de 'home bias' genoemd: koop wat je kent (Lewis, 1999). Ten derde kozen participanten voor geïndexeerde portfolio's, waardoor zij hoge premies moesten betalen aan de banken. Concluderend, mensen die hun eigen portfolio kozen, hadden een hogere kans op falen, moesten hun eigen pensioen actiever bijhouden, kozen voor lokaal gecentreerde investeringen en moesten hogere premies betalen (Thaler & Sunstein, 2008). Het inschatten van pensioengelden kan belemmerd worden door investeringen met hoge risico's, omdat deze kunnen leiden tot het continu bijstellen van het verwachte pensioenrendement. Werknemers

in loondienst hebben dit probleem niet, omdat het pensioen wordt belegd door experts die niet al te veel risico nemen. Hierdoor weet de werknemer in loondienst hoeveel pensioen hij of zij opbouwt en wat het eindbedrag is. De zzp'er moet dit zelf regelen. Hierdoor fluctueert het pensioenbedrag. Dit maakt het inschatten van de hoeveelheid pensioengelden moeilijker voor zzp'ers dan voor werknemers in loondienst.

2.2 Variabel inkomen

Een ander verschil tussen een werknemer in loondienst en een zzp'er is het inkomen. Het inkomen van een zzp'er is vaak variabel, waarbij het inkomen van een werknemer in loondienst meestal vast ligt (ZZP Nederland, 2019). Het bedrag dat wordt ingehouden van het loon van een werknemer in loondienst voor het pensioenfonds is stabiel en zeker. De meeste zzp'ers hebben een variabel inkomen waarbij de ene maand meer binnenkomt dan in de andere maand. Een variabel inkomen, en de daarbij behorende onzekerheid, zorgt voor een inconsistente inkomensstroom. Een inconsistente inkomensstroom zorgt voor een inconsistente uitgavepatroon. Mensen passen hun uitgaven aan, aan de hoeveelheid die binnenkomt (Parkinson & Osborn, 1957). Voor een zzp'er is het uitgavebedrag fluctuerend waardoor het inschatten van pensioengelden moeilijker gaat. Met welke maandelijkse, stabiele en realistische inleg iemand rekening houdt, is dus minder vanzelfsprekend voor een zzp'er dan voor een werknemer in loondienst.

Om de bovengenoemde redenen wordt in dit onderzoek de eerste hypothese verwacht:

[H1]: Zzp'ers hebben meer moeite met het inschatten van hun pensioengelden dan werknemers in loondienst.

2.3 Financiële planning en het inschatten van pensioengelden.

Na de grote depressie gingen verschillende overheden wereldwijd hun burgers financieel bijscholen, zodat ze financieel beter voor zichzelf konden zorgen (Willis, 2011). De gedachte was dat burgers hierdoor goede hypotheek zouden afsluiten en voldoende zouden sparen voor hun pensioen, wat weer voor economische vooruitgang zou zorgen. Echter blijkt dat financiële opleiding nauwelijks leidt tot betere financiële- of pensioenkeuzes (Mastrobuoni, 2007). Zeven jaar later toonde een meta-analyse van tweehonderd studies nogmaals aan dat er geen verband was tussen financiële opleiding en financieel gedrag (Fernandes et al., 2014). Dit was ook eerder waargenomen in de Nederlandse samenleving. De autoriteit financiële markten (AFM)

toonde aan dat de waarschuwing ‘geld lenen kost geld’ niet tot ander leengedrag leidde (AFM, 2016). Ook heeft het Uniform Pensioenoverzicht (UPO) en Mijnpensioenoverzicht (MPO), websites waar het opgebouwde pensioen en pensioeninformatie op te vinden is, niet het pensioenbewustzijn omhoog gebracht (Prast & van Soest, 2014). Wat wel het financiële gedrag van pensioengelden positief beïnvloed, is rekenvaardigheid, zelfvertrouwen, en de neiging om te plannen (Fernandes et al., 2014; Prast, 2017). Hoe hoger deze kenmerken, hoe beter iemand financieel kan plannen en zijn toekomst financieel kan inrichten. Het is daarom aannemelijk dat een hogere mate van financiële planning leidt tot het makkelijker kunnen inschatten van pensioengelden.

Er is een hoge mate van correlatie aanwezig tussen de kennis van de arbeidsniche en het zijn van zzp’er in vergelijking met een werknemer in loondienst. Dit heeft als reden dat zzp’ers goed nadenken en vaak de financiële status van de markt bestuderen, voordat ze hun eigen bedrijf beginnen (Ćumurović & Hyll, 2019). Ondanks dat zzp’ers voor hun werk geprikkeld worden om hun financiële niche goed te kennen, zijn zzp’ers minder vaak dan werknemers in loondienst betrokken bijvoorbeeld lange-termijnbeleggingen, die hun financiële gezondheid op de lange termijn verbeteren (Rostamkalaei, Niktani & Riding, 2022). Daarbij zijn zzp’ers in vergelijking met werknemers in loondienst vaker overmatig optimistisch in hun verwachting van de toekomstige omzet en werkgelegenheid (Cassar, 2010). Dit kan de moeilijkheid van het inschatten van het benodigde pensioengeld belemmeren, omdat eerdere omzetten en winsten niet in overeenstemming zijn met de verwachting. Samenvattend, iemand die financieel goed kan plannen, kan waarschijnlijk makkelijk zijn pensioengelden inschatten. Zzp’ers hebben presumptief meer moeite dan werknemers in loondienst met het inschatten van pensioenen. Het is daarom te verwachten dat zzp’ers die relatief goed zijn in het maken van een financiële planning, minder moeite hebben met het inschatten van hun pensioengelden dan zzp’ers die minder goed zijn in het maken van een financiële planning.

De tweede hypothese luidt daarom[H2]: Zzp’ers hebben meer moeite met het inschatten van hun pensioengelden dan werknemers die in loondienst werken en dit effect wordt verzwakt door goed financieel te kunnen plannen.

2.4 Leeftijd van zzp’ers en het inschatten van pensioengelden

Het uitzoeken van iemand zijn pensioen kan erg tijdrovend zijn (Riphagen, 2021). Jongeren spenderen hun tijd veelal niet aan het uitzoeken van onderwerpen die zich pas ver in de

toekomst afspelen (Buijsman, 2017). Daarnaast zijn mensen die dichter bij hun pensioenleeftijd zitten zich meer bewust van de hoeveelheid geld die zij zullen uitgeven als ze eenmaal met pensioen gaan (Van der Schors et al., 2016). Ten derde leeft het onderwerp pensioen meer voor ouderen dan voor jongeren (de Lange, Ybema & Schalk, 2011). Dit is logisch want de pensioenleeftijd komt dichterbij en wordt dus actueler. Actuele zaken houden mensen meer bezig dan zaken die op de lange termijn plaatsvinden (Tiemeijer, 2010). Van de vijftigplussers in Nederland heeft 76% wel eens nagedacht over de inkomsten en uitgaven na pensionering. Voor de groep 21- tot 34-jarigen ligt dit getal op 53% (Wijzeringeldzaken, 2020).

Door de pensioentransitie verandert er veel voor Nederlanders (Rijksoverheid, 2022). De pensioenen worden bewegelijker. Ze stijgen eerder als het economisch meezit en dalen als het economisch tegenzit. Deze fluctuatie is het grootst voor jonge mensen en het kleinst voor oude mensen. Eerder onderzoek toonde aan dat gemiddeld 80% van de mensen tussen de 15 en 24 jaar het debat rondom de pensioentransitie helemaal niet volgt (Van Dalen & Henkens, 2021). Wanneer jonge mensen niet bezig zijn met hun eigen pensioen en het inschatten van hun pensioengelden, kan dat in de toekomst leiden tot negatieve financiële effecten (CPB, 2020). Dit kan verschillen van een lager dan verwacht pensioen of langer moeten doorwerken tot pensioenplannen zoals een wereldreis schrappen.

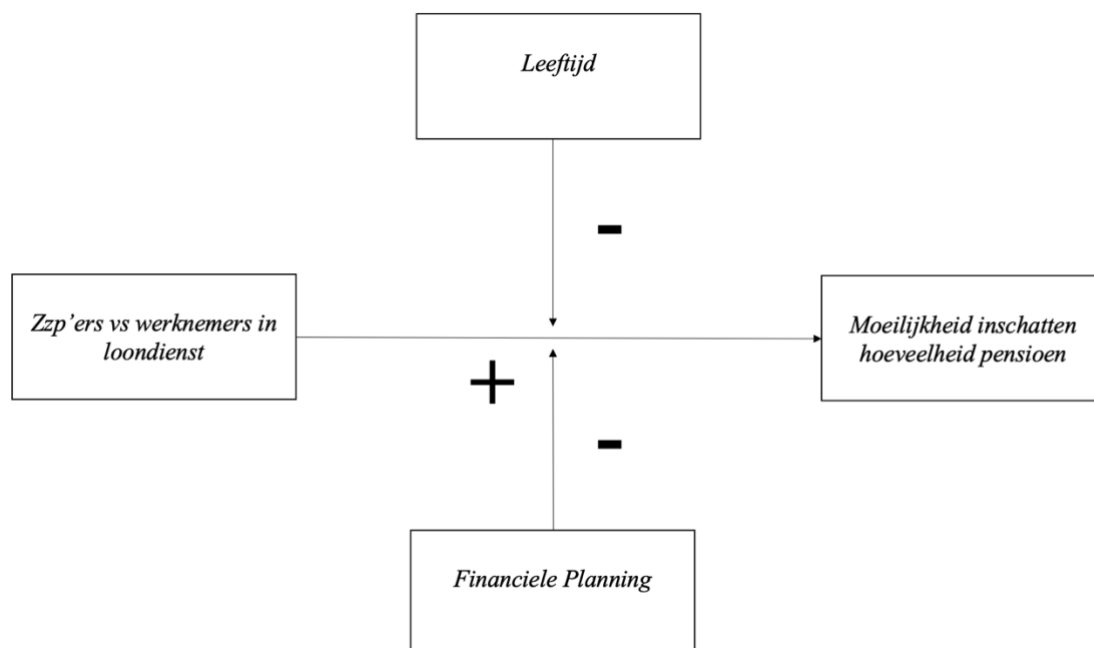
Voor de opbouw van iemand zijn pensioen is het belangrijk dat er vroeg geld ingelegd wordt. De voornaamste reden is dat geld wat vroeg belegd wordt of opgenomen wordt in het pensioenfonds, langer belegd kan worden en over tijd meer waard wordt. Het inleggen van geld, het financieel uitstippelen van pensioen en zich bezighouden met pensioen maakt het inschatten van pensioengelden voor jonge mensen nog steeds een grote uitdaging (Staring, 2010; Van Ewijk, Kortleve & Visser, 2016).

De verwachting is dat jonge mensen meer moeite hebben met het inschatten van hun pensioengelden dan ouderen. Jonge mensen en zzp'ers zijn kwetsbare groepen als het aankomt op pensioen (Yep, 2020; Kremer et al., 2017; Verdegaal, 2014). Zzp'ers sparen niet automatisch voor hun pensioen. In moeilijke tijden kiezen zij er eerder voor om geen geld opzij te leggen voor later (Hartog & van Praag, 2016). Geld uitgeven voelt lonender op korte termijn (Dijksterhuis, 2018). Voor jonge mensen is pensioen een ver-van-mijn-bed-show. Pas op latere leeftijd wordt nagedacht over pensioenen (Van Dalen & Henkens, 2021). 20% van de groep zzp'ers die geen pensioen opbouwt, vindt het ook nog een ver-van-mijn-bed-show (CBS, 2017). Deze combinatie, jong en zelfstandig ondernemer, sparen in de praktijk vaak te weinig voor hun pensioen (Foster, 2017; Smith & Griesdorn, 2014). Zzp'ers die jonger zijn, hebben

daarom waarschijnlijk meer moeite met het inschatten van hun pensioengelden dan zzp'ers die oud zijn.

Om de bovengenoemde redenen wordt in dit onderzoek de volgende hypothese verwacht:

[H3]: Zzp'ers hebben meer moeite met het inschatten van hun pensioengelden dan werknemers die in loondienst werken en dit effect wordt verzwakt door een hogere leeftijd.

Figuur 2. Het conceptuele model van hypothese 1, 2 & 3.

2.5 Zzp'ers in de pensioentransitie

Deze paragraaf gaat over de kwalitatieve theorie van dit onderzoek. Het kwalitatieve deel van dit onderzoek gaat over waarom een deel van de zzp'ers niet of te weinig pensioen sparen en hoe dat in de transitie kan veranderen.

Communicatie en transparantie zijn volgens de Sociaaleconomisch Raad (SER) essentiële elementen in de hervorming van het pensioenstelsel. Deze leiden tot een verbetering

van het vertrouwen in het pensioenstelsel (Netspar, 2019; SER, 2019). Een verbetering van de pensioencommunicatie zou tevens de motivatie van pensioendeelnemers vergroten, informatie begrijpelijker en vindbaarder maken. Communicatie op basis van maatwerk wordt momenteel maar mondjesmaat toegepast. Pensioencommunicatie zou mensen kunnen activeren om naar hun pensioengelden te kijken (Augustus-Vonken et al., 2019). Zoals eerder aangegeven sparen zzp'ers minder vaak voor hun pensioen dan werknemers in loondienst. (CBS, 2017). Het in kaart brengen van de gewenste pensioencommunicatie van zzp'ers kan bijdragen aan een vergroting van het pensioenbewustzijn van zzp'ers en wellicht het pensioensparen beïnvloeden. Hierdoor kunnen zzp'ers meer pensioen opbouwen.

Zzp'ers hebben een minder duidelijk beeld van de toekomst en zijn niet in staat hun spaarvoornemens waar te maken door bijvoorbeeld uitstelgedrag en kortzichtigheid (Mastrogiacomo, 2016). Dit kan het inschatten van pensioengelden voor zzp'ers vermoeilijken. Dit kan wijzen op marktfalen. Het is niet wenselijk dat zzp'ers bij de pensionering verrast worden door een te laag pensioeninkomen (Mastrogiacomo, 2016). Daarom willen beleidsmakers zzp'ers betrekken bij pensioenen. De pensioentransitie in 2027 biedt hiervoor een mooie kans (Amweb, 2022).

Het streefbedrag van sparen voor het pensioen is 70% van het bruto inkomen. De 70% is een vuistregel omdat de kosten voor mensen van 67 jaar en ouder lager zijn dan de kosten voor werkenden. Dit geldt voor zowel zzp'ers als werknemers in loondienst (ABP, 2022a; Nationale Nederlanden, 2022). 43% van de huishoudens die alleen uit zzp'ers bestaan zullen naar verwachting de grens van 70% niet halen. Voor werknemers in loondienst is dit 31% (Zwinkels et al., 2017a). Zzp'ers nemen even vaak deel aan vrijwillige pensioenregelingen (de derde pijler) als werknemers in loondienst. Zzp'ers kunnen alleen via deze pijler pensioen opbouwen, wat betekent dat de meerderheid van zzp'ers geen particulier pensioen opbouwt. Een andere mogelijkheid is om via de onofficiële vierde pijler, privaat vermogen, pensioen op te bouwen. Via deze pijler wordt er meer opgebouwd door zzp'ers dan door werknemers in loondienst. Denk hierbij aan de waarde van de woning of beleggingen (Zwinkels et al., 2017b). Het grootste gedeelte van het privévermogen van zzp'ers bestaat uit een overwaarde op de eigen woning. Echter heeft eerder onderzoek uitgewezen dat zzp'ers met een hypotheek vaker een hogere hypotheek hebben dan werknemers in loondienst, waardoor zij kwetsbaarder zijn voor fluctuaties op de huizenmarkt (Mastrogiacomo, 2016). Dit houdt in dat zzp'ers in veel gevallen niet wezenlijk meer privévermogen hebben dan werknemers met een vergelijkbaar inkomen. Daarnaast gaan zzp'ers en werknemers in loondienst op dezelfde leeftijd met pensioen. De pensioentransitie biedt een kans om zzp'ers meer pensioen te laten opbouwen,

omdat er meer experimentele en bewegingsruimte kan ontstaan in het pensioenstelsel (Zonneveld, 2020).

De pensioentransitie biedt een mogelijkheid om zzp'ers extra te laten sparen. Uit de theorie kwam naar voren dat communicatie, inschatten van de pensioengelden en pensioenopbouw belangrijke factoren zijn voor pensioensparen. In de komende kwalitatieve hoofdstukken zijn deze drie factoren als leidraad genomen.

3. Methode

In dit onderzoek wordt van zowel een kwantitatieve als kwalitatieve analyse gebruik gemaakt. Met de kwantitatieve methode wordt er antwoord gegeven op de onderzoeksvraag: ‘Wat is het effect van het zijn van een zzp’er of werknemer in loondienst op de moeite hebben met het inschatten van eigen pensioengeld en hoe wordt dit gemodereerd door financiële planning en leeftijd?’.

Via een kwalitatieve analyse wordt de volgende onderzoeksvraag beantwoord: ‘Hoe kan de overheid, binnen de mogelijkheden van de pensioentransitie, zzp’ers helpen wanneer deze moeite hebben met het inschatten van pensioengelden en te weinig pensioen opbouwen?’.

Met deze gemengde methode wordt geprobeerd te verhelderen waarom zzp’ers te weinig pensioen opbouwen. Uiteindelijk wordt in de context van de pensioentransitie een beleidsadvies gepresenteerd over hoe zzp’ers meer pensioen kunnen sparen.

4. Kwantitatieve Methode

Voor de kwantitatieve onderzoeksvraag is een dataset van het panel van de Langlopende Internet Studies voor de Sociale Wetenschappen (LISS) gebruikt, genaamd Pensioenambitie 2018. Het LISS-panel onderzoekt diverse onderwerpen uit het dagelijkse leven van de Nederlandse bevolking voor ministeries, publieke organisaties en universiteiten. Het panel bestaat uit 7.500 panelleden en 5000 huishoudens (LISS-panel, 2022; Centerdata, 2021). Dit panel heeft een hoge representativiteit en betrouwbaarheid, omdat het een ruime vertegenwoordiging van de Nederlandse bevolking weergeeft. Het panel is ‘probability based’, wat betekent dat het is gebaseerd op een reële kans-steekproef van huishoudens vanuit het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). Het is niet mogelijk om zelf actief deel te nemen aan het panel om de samenstelling en representativiteit te waarborgen. Voor elk ingevulde enquête ontvangt het panellid een financiële vergoeding. Een van de online enquêtes die het LISS-panel heeft verstuurd is de ‘Pensioenambitie 2018’ in samenwerking met de Universiteit Leiden. Het doel van de enquête was om de ambities van de leden van het LISS-panel met betrekking tot hun pensionering in kaart te brengen. Studenten, wetenschappers of onderzoekers kunnen toegang krijgen tot deze dataset nadat het Centerdata hier toestemming voor heeft gegeven.

De enquête is eenmalig uitgevoerd op 7 mei 2018 en de deelnemers hadden tot 29 mei 2018 de tijd om de enquête in te vullen. In totaal is de online enquête naar 5.802 leden van huishoudens gestuurd. Dat was destijds 100% van het totale panel. 3.428 panelleden kregen de

lange versie van de enquête en 2.374 panelleden kregen de korte versie. Van het destijds totaal aantal panelleden hebben 4.447 (76.65%) op de vragenlijst gereageerd. 266 leden (4.6%) zijn de enquête gestart maar hebben hem niet afgemaakt. In totaal waren er 4.181 leden van huishoudens (72%) die de enquête hebben ingevuld en afgemaakt. Er is tweemaal een reminder gestuurd naar niet-responsieve panelleden. Alle data is volledig geanonimiseerd en daardoor niet terug te herleiden naar specifieke panelleden.

In dit onderzoek zijn alleen respondenten meegenomen die antwoord hebben gegeven op alle vragen die relevant zijn voor dit onderzoek. De missende waarden voor elke variabele worden in het volgende hoofdstuk besproken. Respondenten met missende waarden voor de variabelen gebruikt in dit onderzoek zijn uitgesloten. Na deze selectie bleven er nog 2.490 respondenten over.

Respondenten die niet hebben ingevuld dat ze werkzaam zijn als zzp'er of werknemer in loondienst zijn uitgesloten. Mensen die werkzaam waren na hun 67^e jaar zijn ook uitgesloten, omdat deze groep pensioengerechtigd is en daardoor kan inschatten hoeveel geld zij nodig hebben wanneer zij stoppen met werken. Na deze selectie waren er nog 1.819 respondenten over. Na deze selectie was de oudste respondent 65 jaar. Er was dus geen werknemer in loondienst of zzp'er van 66 of 67 jaar die op alle vragen relevant voor dit onderzoek antwoord heeft gegeven. Er was geen leeftijdscategorie oververtegenwoordigd in de dataset. In totaal was 48% van de respondenten tussen de 25 en 46 jaar oud. De leeftijdsgroep van 45 tot en met 65 is 52%. In de dataset is niet gevraagd of iemand man of vrouw is en er worden daarom geen uitspraken gedaan over geslacht.

4.1 Operationalisering

In dit onderzoek is het effect bestudeerd van de positie van een zzp'er versus die van een werknemer in loondienst op moeilijkheid van de inschatting van diens pensioengelden. De controlevariabelen 'kinderen', 'huishoudhoofd', 'samenwonen' en 'inkomen' zijn toegevoegd om zeker te zijn dat de positie van zzp'er ook daadwerkelijke invloed heeft op de voorspelling van iemands pensioen. De variabelen 'leeftijd' en 'financiële planning' correleerden te veel met elkaar. Om deze multicollineariteit op te lossen en vanuit het oogpunt van gemak, zijn alle variabelen, behalve de afhankelijke variabele, gecentreerd.

4.1.1 Afhankelijke variabele

Moeilijkheidsgraad inschatten eigen pensioengelden.

De moeilijkheidsgraad van het inschatten van de eigen pensioengelden was de afhankelijke variabele. De vraag in de enquête die gebruikt is om dit te meten luidde: ‘In welke mate bent u het eens met de volgende uitspraak: Ik vind het erg moeilijk om te voorspellen hoeveel geld ik nodig heb als ik met pensioen ben’. De respondent kon kiezen uit de antwoorden: ‘Helemaal mee oneens’ (1), ‘Beetje mee oneens’ (2), ‘Beetje mee eens’ (3) of ‘Helemaal mee eens’ (4). Deze afhankelijke variabele is vervolgens naar een binaire variabele gecodeerd: ‘Helemaal mee eens’, ‘Beetje mee eens’ (1), ‘Helemaal mee oneens’ en ‘Beetje mee oneens’ (0). Er is een binaire variabele van gemaakt, omdat de verdeling van de variabele scheef was.

4.1.2 Onafhankelijke variabelen

Zzp’er of betaald werk in loondienst.

De onafhankelijke variabele was het type werk dat de respondent uitvoert. Dit werd gemeten aan de hand van de vraag: ‘Wat is uw belangrijkste bezigheid?’. Dit kon verschillen van ‘Verricht betaald werk in loondienst’, ‘Zoekt voor het eerst werk’ tot ‘Is te jong, heeft nog geen bezigheden’. In dit onderzoek zijn alleen respondenten meegenomen die hebben ingevuld ‘Verricht betaald werk in loondienst (1)’ of ‘Is vrije beroepsbeoefenaar, freelancer of zelfstandige (3)’. Respondenten die andere bezigheden hadden ingevuld, zijn niet meegenomen.

4.1.3 Moderatoren

Financiële planning.

De neiging voor financiële planning wordt gemeten door drie vragen te combineren. De vragen ‘Ik ben impulsief en geneigd dingen te kopen, ook als ik ze me eigenlijk niet kan veroorloven’, ‘Ik ben bereid om nu geld uit te geven zonder mij al te druk te maken over wat de toekomst brengt’ en ‘Financiële planning vind ik ingewikkeld’ geven weer hoe iemand zijn intrinsieke financiële planning in elkaar zit (Danes, Huddleston-cases & Boyce, 1999). Respondenten konden op alle vragen kiezen uit de antwoorden van ‘Helemaal oneens’ (1) tot ‘Helemaal eens’ (7) of ‘Ik weet het niet’ (-99). De variabele is gecodeerd waarbij ‘Helemaal eens’ (1) is tot ‘Helemaal oneens’ (7). Een hoge score betekende veel financiële planning. Alleen mensen die op alle drie de vragen antwoord hebben gegeven zijn meegenomen. De variabele heeft 1.975 missende waarden. De Cronbach's alpha heeft een score van 0.56, wat betekent dat de inter-itemcorrelatie slecht is, maar toch gebruikt kan worden (Gliem & Gliem, 2003). De drie

variabelen zijn samengevoegd en het gemiddelde daarvan is genomen om de nieuwe variabele ‘financiële planning’ te maken.

Leeftijd.

Leeftijd is de tweede moderator in de tweede hypothese. Zoals in het hoofdstuk theorie is beargumenteerd is leeftijd een belangrijke indicator voor het inschatten van pensioengelden (Van der Schors et al., 2016). Vandaar dat in dit onderzoek de variabele leeftijd is meegenomen als moderator. In de enquête werd gevraagd wat de leeftijd van de respondent was. Respondenten zijn tussen de 25 en 100 jaar oud. Zoals hierboven beschreven zijn mensen die ouder zijn dan 67 jaar niet meegenomen in dit onderzoek.

4.1.4 Controle variabelen

Kinderen.

Volgens Oomen (2010) en Salisch (2001) plannen ouders heel veel voor hun kinderen. Van welke vrienden welkom zijn in huis tot hun carrière. Zo plannen en sparen ouders ook voor de studie van hun kinderen (Nibud, 2021b). Financiële planningen voor mensen met kinderen worden vaker gemaakt en uitgevoerd dan voor mensen zonder kinderen (Bart et al., 2016). Een financiële planning maakt het inschatten van pensioengelden eenvoudiger (Blake, Wright & Zhang, 2014). Hierdoor zou het hebben van kinderen de afhankelijke variabele ‘de moeilijkheidsgraad van het inschatten van pensioengelden’ kunnen verklaren. De respondent kan antwoord geven op deze vraag met ‘Alleenstaand’ (1), ‘(On)gehuwd samenwonend zonder kind(eren)’ (2), ‘(On)gehuwd samenwonend met kind(eren)’ (3), ‘Alleenstaand met kind(eren)’ (4) of ‘Anders’ (5). Hiervan worden de antwoorden (3) en (4) samengenomen en (1), (2) en (5). Uiteindelijk zijn er twee categorieën: gezinnen met kinderen = 1 en gezinnen zonder kinderen = 0.

Huishoudhoofd.

De positie van het huishouden is gemeten aan de hand van de vraag ‘Wat is uw positie in het huishouden?’. Hierbij konden respondenten antwoord geven op verschillende categorieën. Hierbij is onderscheid gemaakt tussen het ‘huishoudhoofd’ en overige antwoordmogelijkheden zoals ‘huisgenoot’, ‘ouder’ of ‘kind dat thuis woont’. Het huishoudhoofd, zo staat in de enquête, is “degene op wiens naam het huur- of koopcontract staat”. Als dat contract op meerdere namen staat, is het huishoudhoofd degene die het hoogste inkomen heeft. Een contract afsluiten op iemands eigen naam vereist veel verantwoordelijkheid. Iemand die zo’n

contract afsluit op eigen naam kan wellicht financieel beter plannen dan diens partner. De mensen die zich niet willen binden aan een contractueel pensioenspaarplan vrezen niet genoeg discipline te hebben en uiteindelijk het contract te moeten verbreken (Prast, 2017). Mensen die wel zo'n spaarcontract aan durven te gaan, voelen die angst minder en zijn wellicht intrinsiek meer geneigd om hun financiële planning te regelen. Dit zou ervoor kunnen zorgen dat het huishoudhoofd eenvoudiger zijn pensioen kan inschatten. De variabele is omgebouwd naar een dichotome variabele waarbij huishoudhoofd = 1 en overig = 0.

Woont samen met een partner.

Het samenwonen met een partner wordt gemeten door de variabele 'Woont het huishoudhoofd samen met een partner (gehuwd of ongehuwd)?'. Eerdere literatuur (Eismann & Henkens, 2017) laat zien dat samenwonende partners vaker hun pensioenen op elkaar afstemmen. Pensioen wordt gezien als tijd om te ontspannen en die tijd wordt graag gedeeld met een partner. Samenwonende partners stoppen liever op hetzelfde moment dan mensen die niet samenwonen. Samen stoppen met werken kost veel tijd en planning waardoor het 't inschatten van pensioengelden kan verklaren. De antwoordcategorieën zijn nee = 0 en ja = 1.

Inkomen.

'Inkomen' is gebruikt als controlevariabele omdat het invloed heeft op de levensverwachting van mensen. Het verschil in levensverwachting van mensen met een laag inkomen en een hoog inkomen is groot. Mannen met een hoog inkomen leven gemiddeld 8,6 jaar langer en vrouwen 9,4 jaar langer dan mensen met een laag inkomen (Muns, Knoef & Soest, 2018). Hierdoor hebben mensen met een hoger inkomen een grotere prikkel om financieel langer voor zichzelf te zorgen (Laffont & Martimort, 2009; Pharos, 2021). Het inschatten van pensioengelden zou dan in theorie eerder worden gedaan door mensen met een hoog inkomen. Het inkomen is gemeten door de vraag 'Wat is uw maandelijkse huishoudelijke inkomen in euro's?'. Vervolgens is de variabele binair gecodeerd om een duidelijke scheiding te hebben tussen lage inkomens en middel inkomens in vergelijking met hoge inkomens. Hierdoor is het effect van een hoog inkomen onmiskenbaar. Huishoudens met een hoog inkomen verdienen vanaf €52.500,- per jaar (Middelkoop & Schilder, 2017). Dit komt neer op € 4.375,- bruto per maand. Respondenten die hebben ingevuld een huishoudelijk inkomen te hebben van meer dan €4.375,- per maand krijgen een score van 1 en mensen die minder dan € 4.375,- per maand verdienen de score 0. In totaal zijn er 486 huishoudens (26.7%) met een hoog inkomen.

4.2 Analytische strategie

Voor de analyses is het programma SPSS-versie 27 gebruikt. Als eerste is er een overzicht gemaakt van alle beschrijvende statistieken van alle bovengenoemde variabelen. Om de hypothesen te toetsen is een logistische regressieanalyse uitgevoerd, omdat de afhankelijke variabele een binaire variabele was. De afhankelijke variabele is binair gecodeerd met als reden dat de originele variabele een scheve verdeling had. 90.2% van de deelnemers had de eerste twee categorieën ingevuld en gaf aan het (enigszins) moeilijk te vinden om de benodigde pensioengelden in te schatten. 9.8 % had de andere twee categorieën ingevuld en gaf aan het (enigszins) eenvoudig te vinden om hun pensioengelden in te schatten. Hierdoor was een lineaire regressie niet mogelijk. Nu de afhankelijke variabele binair gecodeerd is, zijn er twee keer twee groepen samengenomen, waardoor het mogelijk is om een logistische regressieanalyse uit te voeren (Laerd statistics, 2018).

Er is een logistische regressie uitgevoerd om de eerste hypothese te toetsen. Er is aan alle assumpties van de binaire logistische regressieanalyse voldaan. De afhankelijke variabele was dichotoom. De onafhankelijke variabele was nominaal. Er was sprake van onafhankelijkheid van waarnemingen en de afhankelijke variabele bood wederzijds uitsluitende categorieën. De interactie-effecten zijn gecodeerd door de onafhankelijke variabele te vermenigvuldigen met financiële planning of leeftijd.

In het eerste model is H1 getoetst door middel van een logistische regressie met de variabelen zzp'er versus werknemer in loondienst en de controlevariabelen 'kinderen', 'huishoudhoofd', 'samenwonen met partner' en 'inkomen'. In model twee is H2 getoetst door de interactie tussen zzp'er versus werknemer en financiële planning toe te voegen aan de bovenstaande variabelen. In model drie is de derde hypothese getoetst door gebruik te maken van een logistische regressie. Hierin zaten de variabelen 'zzp'er versus werknemer in loondienst', de controlevariabelen 'kinderen', 'huishoudhoofd', 'samenwonen met partner', 'inkomen', 'leeftijd' en de interactie tussen leeftijd en zzp'er versus werknemer.

5. Kwalitatieve Methode

Hieronder staat de kwalitatieve methode van dit onderzoek beschreven. Het doel van het kwalitatieve onderzoek is de beantwoording van de vraag: ‘Hoe kan de overheid, binnen de mogelijkheden van de pensioentransitie, zzp’ers helpen wanneer deze moeite hebben met het inschatten van pensioengelden en te weinig pensioen opbouwen?’. Zzp’ers sparen structureel te weinig voor hun pensioen. 25% spaart niet voor hun pensioen (CBS, 2017). Om hier meer inzicht in te krijgen werd dit onderzoek uitgevoerd.

5.1 Selectie en werving

Door middel van een doelgerichte steekproef werden vier diverse professionals en experts via het netwerk van de onderzoeker en via PricewaterhouseCoopers (PwC) per telefoon en e-mail benaderd. Vervolgens werd per mail een informatiebrief over het doel van het onderzoek en een toestemmingsformulier opgestuurd. Na het ondertekenen van het toestemmingsformulier is een afspraak gemaakt en een uitnodigingslink verstuurd. Alle vier de respondenten hebben deelgenomen aan dit onderzoek. De vier respondenten hebben allemaal een andere rol binnen het nieuwe pensioenstelsel of kennis over zzp’ers binnen deze transitie. Hierdoor werd verwacht dat zij een relevante expertise hadden om de beleidsvraag te beantwoorden.

Beleidsvraag:

‘Hoe kan de overheid, binnen de mogelijkheden van de pensioentransitie, zzp’ers helpen wanneer deze moeite hebben met het inschatten van pensioengelden en te weinig pensioen opbouwen?’

Tabel 1

Beschrijving participanten interview

Participant	Geslacht	Functieomschrijving
1	Dirk	Oud-medewerker vakbond zzp Nederland
2	Eva	Zzp’er
3	Pascalie	Productontwikkelaar/programma manager pensioenfonds
4	Siem	Pensioen beleidsmedewerkers ministerie van Sociale Zaken

5.2 Data verzameling

De interviews werden fysiek afgenomen en duurden 45 tot 60 minuten. In de bijlage is de vragenlijst terug te vinden die is gebruikt om de hoofdvraag te beantwoorden. Alle respondenten werden individueel geïnterviewd. Het gesprek werd opgenomen met een audiorecorder van de Universiteit Utrecht. Na het transcriberen is de opname verwijderd, gecontroleerd door de Universiteit Utrecht en weer ingenomen. De interviews vonden plaats in april en mei 2022.

5.3 Analyse

De opgenomen interviews zijn uitgeschreven in Microsoft Word waarna ze in NVivo zijn geanalyseerd. Door middel van open coderen zijn er patronen geïdentificeerd. Op basis van relevante thema's en sub-thema's van de beleidsvraag zijn verbanden in kaart gebracht. Deze thema's bestonden uit het inschatten van het pensioen, meer pensioen opbouwen, huidige pensioenopbouw mogelijkheden, de gevolgen van de transitie, de communicatie naar zzp'ers en hoeveel zzp'ers en werknemers in loondienst zich bezighouden met hun pensioen. Deze verbanden werden beoordeeld en vervolgens in overkoepelende categorieën onderverdeeld, zoals beschreven in de resultaten.

5.4 Betrouwbaarheid en validiteit

Er is met meerdere aspecten van betrouwbaarheid en validiteit rekening gehouden om de resultaten uit de interviews te waarborgen. Er is gevraagd of respondenten een uur konden inplannen om eventuele uitloop op te vangen. Daarnaast is de deelnemer de gelegenheid geboden om tijdens het interview zelf vragen te stellen, waardoor aan het einde van het interview een open discussie ontstond. Het interview werd afgesloten met een feedbackmoment. Alles is opgenomen en belangrijke momenten en uitspraken in het interview zijn opgeschreven. De open discussie aan het einde is vanuit het perspectief van de functie van de geïnterviewde benaderd. Dit om een zo uiteenlopend palet aan problemen en oplossingen van de beleidsvraag te creëren.

5.5 Ethische overweging

Het onderwerp van dit onderzoek omvat geen sensitiviteit in de zin dat er vooraf extra maatregelen moesten worden genomen. Wel kregen de benaderde respondenten een informatie- en toestemmingsbrief waarin informatie over het onderzoek en het interview

uitgebreid beschreven stond. Na het interview kregen alle respondenten een pseudoniem en werden alle identificeerbare data vernietigd. De deelname aan dit onderzoek was vrijwillig. Dit is duidelijk gecommuniceerd middels de brief. Aan het begin van ieder interview is vermeld dat de respondent op elk moment het interview kon verlaten. De Ethics Review Board (FERB) van de faculteit Sociologie van de Universiteit Utrecht verleende voordat de interviews zijn afgenomen, op 24 maart 2022, de ethische toestemming.

6. Kwantitatieve resultaten

6.1 Beschrijvende statistiek

In Tabel 2 is de beschrijvende statistiek weergegeven. Hieruit blijkt dat gemiddeld 90% van de respondenten het inschatten van hun pensioengelden erg moeilijk vindt ($n=1819$). De gemiddelde leeftijd van de respondenten is 46 jaar en heeft een standaarddeviatie van 11.23. Gemiddeld scoorden de respondenten 4.99 op financiële planning ($M=4.99$, $SD=1.2$). In totaal is 10% van de respondenten zzp'er ($M=.1$), wat neerkomt op 182 zzp'ers. Zesenvestig procent van de respondenten heeft een kind ($M=.46$). Er zijn 1273 respondenten huishoudhoofd ($M=.70$). Tabel 1 laat verder zien dat 73% samenwoont ($M=.73$) en 27% een hoog inkomen heeft ($M=.27$).

Tabel 2

Beschrijvende statistiek van variabelen

	N	Min	Max	Gemiddelde	SD
Moeilijkheidsgraad					
inschatten eigen pensioengelden	1819	0	1	.90	.3
Leeftijd	1819	25	65	46.45	11.23
Zzp'er	1819	0	1	.10	.30
Financiële planning	1819	1	7	4.99	1.2
Kinderen	1819	0	1	.46	.5
Huishoudhoofd	1819	0	1	.70	.46
Samenwonen	1819	0	1	.73	.45
Hoog inkomen	1819	0	1	.27	.44

6.2 Verklarende statistiek

Er werd een logistische regressieanalyse uitgevoerd om de effecten van zzp'ers versus werknemers in loondienst (H1), de interactie met financiële planning (H2) en de interactie met leeftijd (H3) voor de kans dat zij het makkelijker vinden om hun pensioengelden in te schatten. De hypothesen zijn uitgewerkt in drie modellen die hieronder in Tabel 3 zijn gepresenteerd.

In model 1 zijn de uitkomsten gepresenteerd van zzp'er (onafhankelijke variabele) op de moeilijkheidsgraad van het inschatten van eigen pensioengelden (afhankelijke variabele). Model 1 was significant, $X^2(7) = 109.855$, $p < .001$, waarbij 12.4% (Nagelkerke R^2) van de variantie in de scores op de moeilijkheidsgraad van het voorspellen van eigen pensioengelden door de onafhankelijke en controlevariabelen werd verklaard. De constante waarde in model 1 was mede significant, waarbij de niet-gestandaardiseerde Bèta was; $B = 1.656$, $SE = .271$, $Wald = 37.352$, $p < .001$. De statistische significantie geeft aan dat veranderingen in de zzp'ers versus werknemers in loondienst correleren met verschuivingen in de moeilijkheidsgraad van het voorspellen van eigen pensioen. De niet-gestandaardiseerde Beta voor de onafhankelijke variabele zzp'er versus werknemer in loondienst was: $B = .555$, $SE = .236$, $Wald = 5.525$, $p < .005$. De kans dat iemand het moeilijk vindt om zijn pensioen in te schatten neemt met 74.1% toe als hij of zij zzp'er is, $Exp(B) = 1.741$, 95% CI [1.097, 2.765]. Dit effect is significant en ondersteunt de eerste hypothese van dit onderzoek.

In model 2 is dezelfde analyse uitgevoerd inclusief 1 moderator variabele: financiële planning. Dit model was significant $X^2(8) = 110.914$, $p < .001$, waarbij 12.5% (Nagelkerke R^2) van de variantie in de scores op de moeilijkheidsgraad van het voorspellen van eigen pensioengelden door de onafhankelijke, controle en moderatorvariabelen werd verklaard. De constante waarde in model 2 was ook significant waarbij de niet-gestandaardiseerde Bèta was; $B = 1.753$, $SE = .298$, $Wald = 34.707$, $p < .001$. De analyse toont aan dat er geen significante interactie was tussen zzp'er versus werknemers in loondienst en financiële planning op de moeilijkheidsgraad van het voorspellen van iemands eigen pensioen is ($b = -.229$, $p = .158$). Vanwege dit niet-significante effect, is na het toevoegen van de eerste moderator de tweede hypothese verworpen.

In model 3 zijn de regressieparameters voor de onafhankelijke variabelen en de tweede moderator weergegeven, waarbij de effecten van 'financiële planning', 'leeftijd', 'huishoudhoofd', 'hoog inkomen', 'kinderen' en 'samenwonen' is gecontroleerd. Dit model was ook significant $X^2(8) = 111.965$, $p < .001$, waarbij 12.6% (Nagelkerke R^2) van de variantie in de scores op de moeilijkheidsgraad van het voorspellen van eigen pensioengelden door de onafhankelijke, controle en moderatorvariabelen werd verklaard. De constante waarde in model 3 was significant, waarbij de niet gestandaardiseerde Bèta was; $B = 1.938$, $SE = .36$, $Wald = 28.967$, $p < .001$. De analyse toont aan dat er geen significant interactie-effect was van zzp'er versus werknemer in loondienst en leeftijd op de moeilijkheidsgraad van het voorspellen van iemands eigen pensioen is ($b = -.041$, $p = .084$). Na het toevoegen van de tweede moderator is de derde hypothese verworpen.

Vier van de zes controlevariabelen zijn in de drie modellen met dezelfde p-waarde significant gevonden. Dit zijn de controlevariabelen ‘financiële planning’, ‘leeftijd’, ‘huishoudhoofd’ en ‘hoog inkomen’. De kans dat iemand het moeilijk vindt om zijn pensioen in te schatten neemt met 41.1% af naarmate participanten één eenheid hoger scoorden dan het gemiddelde op financiële planning ($b=-.53, p<.001$). Ieder jaar dat iemand ouder wordt dan de gemiddelde leeftijd neemt de kans 3.6% af dat iemand het moeilijk vindt om zijn pensioen in te schatten ($b=-.036, p <.001$). Het zijn van een huishoudhoofd zorgt ervoor dat de kans dat iemand het moeilijk vindt om zijn pensioengelden in te schatten 1.837 keer groter is dan een niet huishoudhoofd ($b=.608, p<.05$). Als laatste, is de kans 1.399 keer groter dat mensen het moeilijk vinden om hun pensioen in te schatten als iemand een hoog inkomen heeft ten opzichte van mensen met een gemiddeld of laag inkomen ($b=.336, p<.05$). Het hebben van kinderen of samenwonen heeft in alle drie de modellen geen effect op de moeilijkheidsgraad van het inschatten van pensioengelden.

Tabel 3
Uitkomsten Logistische regressieanalyse

	Moeilijkheidsgraad inschatten eigen pensioen								
	Model 1			Model 2			Model 3		
	<i>B</i>	<i>SE</i>	<i>Exp (B)</i> [95% CI]	<i>B</i>	<i>SE</i>	<i>Exp(B)</i> [95% CI]	<i>B</i>	<i>SE</i>	<i>EXP (B)</i> [95% CI]
Constant	1.656***	.271	5.239	1.753***	.298	5.774	1.938***	.36	6.942
<i>Onafhankelijke variabele</i>									
Zzp'er/ Werknemer	.555*	.236	1.741[1.097, 2.765]	.437	.273	1.548[.907, 2.642]	.247	.345	1.28[.65, 2.518]
<i>Moderatoren</i>									
Financiële planning				-.229	.228	.796[.509, 1.244]			
Leeftijd							-.041	.03	.96[.905, 1.017]
<i>Controle variabelen</i>									
Financiële planning	-.53***	.079	.589[.505, .687]	-.519***	.079	.595[.51, .696]	-.528***	.079	.59[.506, .66]
Leeftijd	-.036***	.008	.964[.949, .979]	-.036***	.008	.964[.949, .979]	-.037***	.008	.964[.949, .979]
Huishoudhoofd	.608**	.212	1.837[1.212, 2.784]	.601**	.213	1.823[1.202, 2.766]	.602**	.212	1.826[1.205, 2.769]
Hoog inkomen	.336*	.188	1.399[.969, 2.022]	.343*	.188	1.409[.974, 2.037]	.340*	.188	1.405[.972, 2.031]
Kinderen	-.174	.174	.841[.598, 1.182]	-.177	.174	.838[.596, 1.178]	-.154	.175	.858[609, 1.208]
Samenwonen	.103	.21	1.109[.735, 1.672]	.1	.21	1.105[.732, 1.667]	.1	.21	1.106[.732, 1.669]
Nagelkerke R ²		.124			.125			.126	
X ²		109.855***			110.914***			111.965***	

N = 1918, ***p < .001, **p < .005, *p < .05

7. Kwalitatieve resultaten

Dit kwalitatieve deel van het onderzoek had als doel om te onderzoeken wat de gewenste communicatie vanuit de overheid en pensioenfondsen is naar zzp'ers, om vervolgens te kijken waarom zzp'ers het moeilijk vinden om hun pensioengelden in te schatten en hoe zzp'ers meer pensioen kunnen opbouwen. De resultaten zijn beschreven aan de hand van drie thema's: gewenste communicatie, inschatten pensioengelden zzp'ers en pensioenopbouw zzp'ers. Deze drie thema's waren de leidraad voor alle interviews. In totaal zijn er vier interviews gehouden met Dirk, oud-medewerker van de vakbond voor zzp'ers, Eva, een zzp'er, Pascalle, productontwikkelaar en programmamanager van een pensioenfonds en Siem, pensioenbeleidsmedewerker van het ministerie van Sociale Zaken.

7.1 Gewenste communicatie

De literatuur heeft aangetoond dat het bezig zijn met pensioen voor iedereen lastig is. Een van de belangrijkste aspecten van het verbeteren van de pensioenpositie van zzp'ers is de communicatie van de overheid naar zzp'ers (Pensioen Federatie, 2021; Brüggem, Knoef, & Dur, 2017). Staan zzp'ers überhaupt wel open voor berichtgeving van de overheid en pensioenfondsen? Zo ja, hoe moet die communicatie ingericht worden zodat zzp'ers tevreden zijn?

De belangrijkste vragen voor het thema communicatie werden vanuit het standpunt van de zzp'er bekeken en gingen voornamelijk in op de manier waarop en door wie er gecommuniceerd werd. Drie van de vier geïnterviewden gaven aan dat communicatie en beleid voor en door zzp'ers gemaakt moest worden. Het grootste probleem is dat het beleid voor ondernemers niet door ondernemers wordt gemaakt. Dirk (01) gaf hierbij aan dat stelsels zoals bijvoorbeeld pensioenstelsels voor zzp'ers bedacht worden door ambtenaren. Ambtenaren zijn mensen die kiezen voor een vast ritme en een vaste baan, in tegenstelling tot zzp'ers. Dirk (01) is wel eens bij een bijeenkomst over ondernemerschap geweest waarbij 47 van de 50 aanwezigen ambtenaar waren. De afwezigheid van ondernemers zou het beleidseffect ondermijnen. Drie van de vier geïnterviewden gaven het belang van het betrekken van zzp'ers bij het opstellen en communiceren van beleid aan. Eva gaf aan dat campagnes met een samenwerking tussen de overheid en zzp-organisaties een goede manier van communicatie zou zijn.

“Ik denk dat het ook wel heel belangrijk is dat dan zzp organisaties daarachter staan, zoals zzp-Nederland” (Pascalle, 03).

Daarnaast is het van belang dat er onderzoek wordt verricht naar of en hoe zzp'ers bij het nieuwe pensioenstelsel betrokken willen worden. Dat onderzoek zou bijvoorbeeld uitgevoerd kunnen worden in de vorm van een experiment

“... experimenteer met wetgeving die het mogelijk maakt dat zelfstandigen op vrijwillige basis aansluiten bij een tweede-pijler-pensioenregeling, dat kan nu niet. [...] om te zien of dat van toegevoegde waarde is en of dat eventueel structurele wetgeving moet worden” (Siem, 04).

Naast beleid dat voor en door zzp'ers gemaakt moet worden, is het van belang dat mensen niet gedwongen worden om een pensioenregeling te treffen. De vrijheid die zzp'ers hebben moet gewaarborgd blijven. Alle vier de geïnterviewden gaven aan geen verplichte pensioenopbouw te willen zoals dat bij werknemers in loondienst is geregeld

“... zzp'ers ook verplicht aan een pensioen laten bouwen [...], daar ben ik het gewoon absoluut niet mee eens vanuit mijn positie. Ik ben niet voor niks zzp'er. Ik maak het zelf wel uit” (Eva, 02).

“... voor een verplicht pensioen voor ondernemers, al dan niet aan de onderkant, bovenkant of midden, daar is nu geen politiek draagvlak voor” (Siem, 04).

7.2 Inschatten hoeveel pensioengelden

Het opbouwen van pensioen begint bij het inschatten van pensioen. Van zzp'ers wordt gevraagd dit allemaal zelf te regelen. Hoe kan je het inschatten van pensioen versimpelen zodat pensioenopbouw eenvoudiger gaat? Werknemers in loondienst hebben een stabiel inkomen waarbij pensioenen voor hen geregeld worden. Zzp'ers moeten zelfstandig pensioen opbouwen. Hierbij is het van belang is dat ze weten hoeveel geld ze nodig hebben. Er werden meerdere ideeën aangedragen om het inschatten van pensioengelden eenvoudiger te maken voor zzp'ers. Hiervan werd een bestaande oplossing twee keer genoemd, namelijk het individueel gebruik maken van de pensioenrekentool van het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds (ABP). Met deze tool is het mogelijk om pensioen te berekenen door verschillende situaties na te bootsen (ABP, 2022b).

“Bij zo'n pensioenfonds als het ABP hebben ze een hele mooie rekentool” (Eva, 02).

Andere genoemde oplossingen waren het sturen van een brief met de huidige positie van pensioenen van zzp'ers, een spreekuur volgen bij de Kamer van Koophandel (KvK) tot de financiële planning van kinderen vergroten. Volgens Siem (04) lopen er al initiatieven om financiële planning op jonge leeftijd te leren. Dit zou goed aansluiten bij pensioensparen voor zzp'ers. Pascalie (03) kwam met het idee om een app te ontwikkelen die het leuk maakt om inzichten te creëren in de financiële toekomst. Hiermee zouden zzp'ers op een luchtige manier bezig kunnen zijn met hun financiële planning.

7.3 Pensioen opbouwen

Het opbouwen van pensioen gaat voor veel zzp'ers nog steeds erg moeizaam. Hoe kunnen beleidsmakers ervoor zorgen dat zzp'ers meer pensioen opbouwen? Er zijn meerdere mogelijkheden waardoor zzp'ers meer kunnen sparen voor hun pensioen. De drie belangrijkste en meest genoemde antwoorden staan hieronder beschreven.

Drie van de vier respondenten gaven aan dat er een vangnet moet komen voor zzp'ers die te weinig verdienen. Denk hierbij aan een verplichte pensioenafname voor zzp'ers die drie jaar op rij minder dan € 30.000,- verdienen. De kans dat deze mensen het financieel moeilijk hebben is al groot dus geef ze daarbij ook fiscale voordelen zoals minder belasting. Op basis van automatische deelname, met de keuze om uit te stappen, kan de overheid een sociaal vangnet creëren voor de allerarmsten die geen pensioen opbouwen, aldus Pascalie (03).

De tweede maatregel die vaker werd genoemd is het aanpakken van de schijnzelfstandigheid. Schijn-zzp'ers zijn zzp'er die opdrachten aannemen als ondernemer maar eigenlijk in loondienst zijn (Belastingdienst, 2022). Een aantal problemen waar schijnzelfstandigen mee te maken krijgen is dat ze minder sociale premies en belasting betalen, ze geen sociale bescherming hebben zoals sociale zekerheid en ontslagbescherming, er sprake kan zijn van een oneerlijke concurrentie en dat zij niet automatisch pensioen opbouwen (Nijenhuis & Folkers, 2021; Herderscheê, 2022; Kösters & Smits, 2017). Eva (02) vertelde dat schijnzelfstandigen heel hard moeten werken voor een werkgever, maar geen dienstverband krijgen aangeboden. Deze zzp'ers bouwen niks op, hebben geen sociale zekerheid en al het geld wat zij overhouden gaat bijvoorbeeld op aan de bus waarin ze rondrijden. Het aanpakken van de schijnzelfstandigen zou resulteren in een automatische pensioenopbouw van deze

zzp'ers. Als de schijnzelfstandigen onder contract komen te staan en daardoor een werknemer in loondienst worden, bouwen zij automatisch pensioen op.

“De Deliveroo-bezorgers, dat soort mensen, de Uber-drivers, dat zijn schijnzelfstandigen [...] Een deel daarvan zal onder een verplichtstelling vallen en vanuit die hoedanigheid opeens pensioen hebben” (Siem, 04).

Een derde oplossing die genoemd werd ligt meer bij de regelgeving van de overheid en fiscale en flexibele voordelen die een premiepensioeninstelling zou kunnen bieden. De huidige regels zorgen ervoor dat er weinig flexibiliteit binnen pensioenopbouw is. Juist omdat zzp'ers een flexibeler inkomen hebben dan werknemers in loondienst is flexibiliteit inbouwen belangrijk. De flexibiliteit bestaat dan uit twee delen: de flexibele inleg van pensioengelden en geld uit het opgebouwde pensioenpotje kunnen halen. Pascal (03) en Siem (04) stelden voor om een opnamemogelijkheid in te voeren in een pensioensysteem voor zzp'ers. Als zzp'ers in zware tijden zitten, kunnen zij hierdoor wat geld uit hun gespaarde pensioen opnemen om hun bedrijf overeind te houden. Als dit gecombineerd wordt met een flexibele inleg, een wisselende inleg van pensioengeld elke maand, zou structureel sparen voor pensioen bij een pensioenfonds een stuk aantrekkelijker worden voor zzp'ers. Daarnaast biedt de tweede pijler, die alleen toegankelijk is voor werknemers in loondienst, meer fiscale voordelen dan de derde pijler (toegankelijk voor beide groepen). Door evenveel of meer fiscale voordelen te bieden krijgen zzp'ers een grotere prikkel om voor pensioen te sparen. Een combinatie van een flexibele pensioensregeling met goede fiscale voordelen zou ervoor kunnen zorgen dat zzp'ers meer pensioen gaan opbouwen.

“Namelijk door de toegang in de tweede pijler bij wijze van experiment te vergroten en door de fiscale ruimte in de derde pijler gelijk te stellen aan de tweede pijler” (Siem, 04).

Een andere mogelijkheid is om zzp'ers met de bovengenoemde voordelen pensioen te laten opbouwen bij een pensioenfonds. Hierdoor kunnen zzp'ers zich aansluiten bij duizenden anderen en ontvangen zzp'ers dezelfde fiscale voordelen als werknemers in loondienst. Het probleem met een opnamemogelijkheid van pensioen is dat het momenteel niet in het pensioenakkoord staat en dat pensioenfondsen een taakafbakening hebben. Die taakafbakening houdt in dat pensioenfondsen van de Nederlandse staat een monopolie hebben, maar dat daar strenge regels aan verbonden zijn. Een van die regels is dat pensioenfondsen geen geld mogen

beheren wat geen pensioengeld is. “Dit zou wettelijk een probleem kunnen worden,” aldus Siem (04).

8. Conclusie

8.1 *Introductie*

Het doel van dit onderzoek was om inzicht te verkrijgen in hoeverre zzp'ers en werknemers in loondienst van elkaar verschillen in de moeite die zij hebben met het inschatten van hun benodigd pensioen. Vervolgens is uitgezocht hoe zzp'ers meer pensioen kunnen opbouwen in de context van de pensioentransitie. Een mixed-method-onderzoek is uitgevoerd waarbij gebruik is gemaakt van het LISS-panel. Om inzicht te verkrijgen in wat het effect is van het zijn van een zzp'er versus een werknemer in loondienst op de mate van moeite met het inschatten van eigen pensioengeld, zijn de antwoorden van dit panel geanalyseerd. Aansluitend is gekeken hoe de mate van de moeilijkheid werd gemodereerd door financiële planning en leeftijd. Aan de hand van interviews met deskundigen werkzaam binnen verschillende instanties is de vraag beantwoord hoe zzp'ers beter hun pensioen kunnen inschatten en hoe zij meer kunnen sparen na de pensioentransitie.

8.2 *LISS-Panel*

Op basis van de literatuur werd verwacht dat zzp'ers meer moeite zouden hebben met het inschatten van hun pensioengelden dan werknemers in loondienst. Daarnaast werd verwacht dat dit effect minder zou zijn voor mensen die goed financieel kunnen plannen of ouder zijn. Uit de analyse van het LISS-panel blijkt slechts een gedeelde ondersteuning voor deze verwachtingen. Uit de resultaten werd duidelijk dat zzp'ers in vergelijking tot werknemers in loondienst het inderdaad moeilijker vinden om hun pensioengelden in te schatten. Dit ondersteunt de eerdere verwachting waarmee de eerste hypothese is geaccepteerd. Dit is in lijn met de theorie die veronderstelt dat pensioenen worden gezien als belangrijk en impactvol (Van Dalen, Henkens & Hershey, 2010). Zzp'ers ontberen kennis en skills, vertonen uitstelgedrag en zijn traag met beslissingen (Krijnen, Breugelmans & Zeelenberg, 2014; Rassin & Muris, 2005; Kurien, Paila & Nagendra, 2014). Zzp'ers vinden het moeilijk om hun beleggingen te differentiëren, waarbij een wisselend variabel inkomen leidt tot een irregulier uitgave patroon. Dit maakt het inschatten van pensioengelden moeilijker (Benartzi & Thaler, 2001; Parkinson & Osborn, 1957).

Alhoewel zzp'ers het moeilijker vinden om hun pensioengelden in te schatten dan werknemers in loondienst, wordt dit effect niet verzwakt door financiële planning. Er is hierdoor geen ondersteuning voor de tweede hypothese. Financiële planning is voor zowel een zzp'er als een werknemer in loondienst een belangrijke indicator van de moeilijkheidsgraad

van het inschatten van pensioengelden. Het directe effect van financiële planning is daarbij ook significant en is in lijn met de literatuur van Fernandes et al (2014). Werknemer in loondienst of zzp'er, voor beide groepen speelt financiële planning een belangrijke rol bij het inschatten van pensioengelden. Financiële planning heeft een negatief effect wat betekent dat de kans groter wordt dat het inschatten van pensioenen makkelijker gaat met een hoge mate van financiële planning.

Voor de derde hypothese werd evenmin bewijs gevonden. Een hogere leeftijd zorgde er niet voor dat het verschil tussen zzp'ers en werknemers in loondienst en de moeite die zij hebben met het inschatten van hun pensioen kleiner werd. Het directe effect van leeftijd op de moeilijkheidsgraad van het inschatten van pensioengelden is wel significant. Hoe ouder iemand is, hoe groter de kans dat iemand het makkelijker iemand het vindt om zijn of haar pensioen in te schatten. Dit houdt in dat leeftijd voor zowel zzp'ers als werknemers in loondienst een belangrijke indicator is voor de afhankelijke variabele. Dit is in lijn met de literatuur die aantoont dat pensioenen voor jonge mensen een ver-van-mijn-bed-show zijn, dat mensen zich minder bewust zijn van hun uitgavepatroon als ze jonger zijn en dat mensen zich voornamelijk bezighouden met actuele zaken (Buijsman, 2017; Van der Schors et al., 2016; Tiemeijer, 2010).

Tenslotte werden er onverwachte resultaten binnen alle drie de modellen gevonden. De logistische regressieanalyse toont aan dat samenwonen en het hebben van kinderen geen significante voorspellers zijn voor de moeilijkheidsgraad van het voorspellen van pensioen. Er is dus geen samenhang tussen samenwonen en het hebben van kinderen voor de moeilijkheidsgraad van het inschatten van pensioengelden.

Het hebben van een hoog inkomen bleek in alle drie de logistische regressies een significant effect te hebben op de moeilijkheidsgraad van het inschatten van pensioengelden. Echter is deze significantie wel in de tegenovergestelde richting van wat vooraf werd verwacht. Een hoog inkomen zorgt ervoor dat mensen meer moeite hebben met het inschatten van hun pensioengelden. Een mogelijke reden hiervoor is, is dat een hoog inkomen er niet voor zorgt dat mensen meer gaan plannen, maar dat het onderwerp pensioen complexer wordt. Mensen met een hoog inkomen worden ouder dan mensen met een gemiddeld of laag inkomen. Hierdoor neemt de complexiteit van pensioenen toe. Complexe taken kunnen leiden tot uitstelgedrag en daardoor zouden mensen met een hoog inkomen hun pensioenen wellicht moeilijker kunnen inschatten (Rabin, Fogel & Nutter-Upham, 2011). Ten tweede heeft het huishoudhoofd een significant effect op de moeilijkheidsgraad van het inschatten van pensioen. Vooralsnog is ook het effect van deze controlevariabele het tegenovergestelde van wat vooraf is voorspeld. Het zijn van een huishoudhoofd zorgt ervoor dat het inschatten van

pensioengelden juist moeilijker is dan het niet zijn van huishoudhoofd. Een mogelijke verklaring zou kunnen zijn dat huishoudhoofden weten hoe complex en lastig het inschatten van pensioenen kan zijn. Hierdoor vinden zij het moeilijk om te weten hoeveel pensioen zij later nodig hebben. De niet-huishoudhoofden zouden in dit opzicht leunen en vertrouwen op het huishoudhoofd die alle contracten regelt en dus ook de pensioenen.

8.3 Expertsinterviews

De vier geïnterviewde experts gaven in het onderzoek aan dat het pensioensparen voor zzp'ers een probleem is. Het beleid en de communicatie worden nu voornamelijk bepaald en uitgevoerd door ambtenaren, terwijl zzp'ers daar erg van verschillen. Zzp'ers hebben geen vaste baas, minder structuur, een wisselend inkomen en meer vrijheid. Hierdoor hebben zij behoefte aan een andere pensioenregeling dan werknemers in loondienst. Het is van belang dat zzp'ers de vrijheid blijven behouden die ze hebben maar dat samenwerking met zzp-organisaties, campagnes en experimenten met betrekking tot pensioensparen van toegevoegde waarde kunnen zijn. Ideeën over hulpmiddelen om zzp'ers hun pensioengelden beter in te schatten, varieerden van een spreekuur bij de KvK en een rekentool van een pensioenfonds tot de financiële planning vanaf jongs af aan te vergroten. Deze voorstellen zouden ertoe kunnen leiden dat zzp'ers uiteindelijk meer pensioensparen en dus later niet voor verassingen komen te staan. Om zzp'ers meer pensioen op te laten bouwen zijn er drie overlappende antwoorden gegeven. De eerste is een vangnet creëren voor zzp'ers die niet goed voor zichzelf kunnen zorgen. Dit zijn de zzp'ers die minder dan €30.000,- verdienen en waar pensioenopbouw onderaan het financiële lijstje staat. De tweede oplossing is de schijn-zzp'ers aanpakken. Deze zzp'ers hebben eigenlijk maar een werkgever. Ze gaan echter door het leven als zzp'ers, waardoor de werkgever minder kosten heeft en de zzp'er over minder sociale vangnetten beschikt. Een laatste mogelijke oplossing is de fiscale voordelen voor zzp'ers even groot maken als die voor werknemers in loondienst. Hierbij is de pensioenopbouw flexibel opgezet. De fiscale voordelen zouden een motivatie zijn om meer naar pensioenen te kijken waarbij een wisselende inleg en de mogelijkheid voor opname van het geld mogelijk is.

8.4 Discussie

Het huidige onderzoek had als doel een bijdrage te leveren aan het in kaart brengen van de verschillen in pensioenopbouw, pensioeninschatting en pensioencommunicatie tussen zzp'ers en werknemers in loondienst in de context van de pensioentransitie. Doordat zzp'ers structureel

te weinig of niet sparen voor hun pensioen vallen sommigen in een gat op het moment van pensionering (Bovenberg, Koelewijn & Kortleve, 2011). Denk hierbij aan een lager dan verwacht pensioeninkomen, het schrappen van pensioenplannen of moeten doorwerken (CPB, 2020). Het kwantitatieve deel van dit onderzoek toont aan dat er een verschil is en dat zzp'ers hun pensioengelden moeilijker kunnen inschatten dan werknemers in loondienst. Ook financiële planning, leeftijd, huishoudhoofd en inkomen zijn verklarende factoren. Het kwalitatieve deel van dit onderzoek toont aan dat het niet eenvoudig is om zzp'ers beter hun pensioengelden in te laten schatten of meer pensioen op te laten bouwen. Meer hierover in het beleidsadvies.

Toch zijn er enkele beperkingen noemenswaardig voor de conclusie van dit onderzoek en voor potentiële vervolgonderzoeken. Ten eerste is er geen onderscheid gemaakt in het type zzp'er en hoe zijn of haar inkomsten binnenkomen. Er zijn verschillende type zzp'ers. Denk hierbij aan de lokale bakker die het hele jaar een omzet draait, een ijscoman die in een bepaalde periode van het jaar omzet vangt of een operazanger die vier optredens per jaar houdt en daarmee zijn brood verdient. Een zzp'er die bijvoorbeeld fulltime bij een ziekenhuis werkt is een andere zzp'er dan een acteur. Zzp'ers die structureel geld binnen krijgen kunnen elke maand geld apart leggen voor hun pensioen. Voor mensen die periodiek werk verrichten, gaat dit moeilijker. In dit onderzoek is daarnaast geen rekening gehouden met schijn-zzp'ers. Het zou kunnen dat schijn-zzp'ers de vragenlijst hebben ingevuld.

Een tweede beperking is de lage Cronbach's alpha van de moderator 'financiële planning'. De score was 0.56. Dit betekent dat de inter-correlatie van de drie samengenomen variabelen slecht is. De vragen hingen niet goed met elkaar samen, waardoor ze slecht-gerelateerde identiteiten meten of niet relevant zijn voor de steekproefpopulatie (Gliem & Gliem, 2003). Om 'financiële planning' goed te meten, hadden er variabelen gebruikt moeten worden die beter bij elkaar aansluiten.

Een derde beperking is het aantal uitgevoerde interviews met deskundigen en de daarmee gepaard gaande representativiteit van dit onderzoek. Uiteindelijk zijn er vier interviews gehouden met deskundigen uit verschillende branches relevant voor dit onderzoek. Echter, om een volledig beeld te krijgen van het pensioentekort bij zzp'ers en hoe dit opgelost kan worden binnen de pensioentransitie zijn er meer dan vier interviews nodig. Niet een zzp'er is representatief voor de hele groep, niet een beleidsmaker kan bepalen wat er gebeurt, niet een werknemer van een pensioenfonds heeft alle inzichten en niet een oud-medewerker is bekwaam genoeg om alle problemen in kaart te brengen.

8.5 Vervolgonderzoek

Uit de benoemde beperkingen en resultaten van dit onderzoek kunnen enkele aanbevelingen worden gedaan voor vervolgonderzoeken. Drie hiervan zullen worden toegelicht. De eerste aanbeveling gaat dieper in op het effect van leeftijd op de moeilijkheidsgraad van het voorspellen van pensioengelden. De literatuur toonde aan dat jonge mensen zich minder bezighouden met pensioenen dan oudere mensen (de Lange, Ybema & Schalk, 2011). Het is interessant om te kijken wat het effect van verschillende leeftijdscohorten is op de moeilijkheid van het voorspellen van pensioenen. Is de leeftijd 45 tot 50 significant, of ligt dat een stuk lager, rond de 35 tot 40? Vanaf welk moment heeft leeftijd een significant effect? Waarom en hoe kan vervolgens een goede aanspraak gemaakt worden op de leeftijden die nog niet bezig zijn met hun pensioen? Vroeg beginnen met pensioenopbouw is belangrijk om pensioenverassingen, zoals een te lage uitkering of moeten blijven doorwerken te kunnen vermijden (Staring, 2010; Van Ewijk, Kortleve & Visser, 2016).

Een tweede aanbeveling voor vervolgonderzoek gaat dieper in op het type zzp'er. In vervolgonderzoek is het van belang een onderscheid te maken tussen vast en periodiek inkomen, omdat dat invloed heeft op de manier van pensioensparen. Hierbij is het ook van belang dat de schijn-zzp'er niet wordt meegenomen, omdat deze geen representatief beeld biedt van de zzp'er. Zo ontstaat er meer representativiteit binnen de vervolgonderzoeken en kan beleid beter afgestemd worden op de wensen van 'echte' zzp'ers.

Een derde en laatste advies voor vervolgonderzoek is gebaseerd op de resultaten van dit onderzoek. Zowel het zijn van een huishoudhoofd als inkomen zijn significant gevonden, echter niet in de voorspelde richting. Onderzoekers kunnen zich richten op de achterliggende redenen hiervoor, of dit onderzoek met een nieuwe steekproef nogmaals kunnen controleren.

8.6 Conclusie

Samenvattend, zzp'ers vinden het inschatten van pensioengelden moeilijker dan werknemers in loondienst. Dit is in lijn met de verwachtingen. Dit effect wordt niet beïnvloedt door leeftijd of financiële planning. Voor zowel zzp'ers als werknemers in loondienst is leeftijd en financiële planning een belangrijke indicator van de moeilijkheidsgraad van het inschatten van pensioengelden. Uit de logistische analyse blijkt dat financiële planning, leeftijd, het zijn van een huishoudhoofd en inkomen ook direct effect hebben op de moeilijkheidsgraad van het inschatten van pensioen. Hoewel niet alle effecten in de voorspelde richting werden gevonden,

leidt dit wel tot redenen voor vervolgonderzoek. Uit de interviews met deskundigen kwam naar voren dat in het huidige complexe pensioenstelsel zzp'ers achterblijven en zij niet eenvoudig bij het huidige pensioenstelsel betrokken kunnen worden. Deels komt dit doordat zzp'ers de vrijheid verdienen om te doen wat zij willen; dit is immers een bewuste keuze. Dit leidt er echter toe dat zzp'ers die weinig verdienen geen pensioen opbouwen. Momenteel is er geen politiek draagvlak om zzp'ers te verplichten pensioen op te bouwen, maar is er wel animo om hen in de toekomst meer bij het nieuwe pensioenstelsel te betrekken. Hieronder staan de op dit onderzoek gebaseerde aanbevelingen om zzp'ers meer pensioen te laten opbouwen.

9. Beleidsaanbeveling

Het aantal zzp'ers in Nederland is de afgelopen tien jaar alleen maar gestegen en zal volgens de prognoses verder doorstijgen (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2022; Bosch et al., 2022). Er zijn twee redenen waarom het van belang is dat erbij de aankomende pensioentransitie opnieuw gekeken wordt naar de pensioenopbouw van zzp'ers. Dit is vanwege een wisselende arbeidsdynamiek in de samenleving waarbij mensen vaker wisselen van baan. Daarnaast sparen zzp'ers structureel te weinig voor hun pensioen en heeft 25% van de zzp'ers überhaupt geen pensioen (CBS, 2017).

In het huidige stelsel bouwen zzp'ers pensioen op via de lifecycle-consumptietheorie, waarbij zelfverantwoordelijkheid wordt geëist bij het sparen van pensioen. Met de pensioentransitie in 2027 wordt het wellicht mogelijk voor zzp'ers om zich aan te sluiten bij een pensioenfonds en kunnen ze met een flexibel contract op basis van 'lifecycle' beleggen (defensief - neutraal - agressief) hun pensioenuitkeringsgelden verzekeren. Is dit nodig en gewenst voor zzp'ers en hoe zou dat ingericht moeten worden? De eerste aanbeveling van dit onderzoek is het vergroten van de financiële planning van kinderen. Financiële planning is voor zowel de zzp'er als werknemer in loondienst een indicator van de moeilijkheidsgraad van het voorspellen van pensioen. Als mensen beter worden in het voorspellen van hun pensioen, kan dat uiteindelijk leiden tot het meer sparen voor de opbouw van pensioenen. Daarnaast is het vergroten van financiële planning niet alleen goed voor de pensioenuitkering, maar voor alle langetermijninvesteringen. De tweede aanbeveling gaat dieper in op het pensioensparen voor zzp'ers. Hoewel er momenteel geen politiek draagvlak is voor het opzetten van een vangnet voor zzp'ers die onder een minimum bedrag verdienen, is het voor de verzorgingsstaat van belang voor haar burgers te zorgen. Daarom is de tweede beleidsaanbeveling een verplichtte cursus bij de KvK als zzp'ers in de afgelopen drie jaar gemiddeld minder dan € 30.000,- per jaar verdienen. Hier wordt per individu gekeken naar de financiële planning en de haalbaarheid van een bepaald pensioeninkomen. Hiermee verplicht je geen zzp'er om pensioen op te bouwen bij een pensioenfonds, maar worden zzp'ers met weinig geld toch geholpen. Een derde aanbeveling is om de schijn-zzp'er aan te pakken. Dit staat momenteel al op de politieke agenda en zorgt ervoor dat de zzp'er die minder verdient de sociale zekerheid krijgt waar deze recht op heeft. Door schijnzelfstandigheid aan te pakken, bouwen niet alleen meer mensen pensioen op, maar wordt de zelfstandige ondernemer in zijn waarde gelaten. De afbakening van wat een zzp'er is, wordt daarmee niet alleen op papier maar ook in de samenleving duidelijker.

Referentielijst

- ABP. (2022a). *Pensioen 1-2-3: laag 2* / ABP. Geraadpleegd op 12 mei 2022, van <https://www.abp.nl/pensioen-bij-abp/pensioen-1-2-3/laag2.aspx>
- ABP. (2022b). *Uw pensioen berekenen* / ABP. Geraadpleegd op 16 mei 2022, van <https://www.abp.nl/plan-uw-pensioen/pensioen-berekenen/>
- AFM. (2016, 6 december). *'Let op! Geld lenen kost geld' geen onmiddellijk effect in verkoopomgeving*. Geraadpleegd op 16 maart 2022, van <https://www.afm.nl/nl-nieuws/2016/dec/geld-lenen-geen-effect>
- Amweb. (2022, 29 april). *AFM wil striktere informatie-eisen voor pensioentransitie*. Geraadpleegd op 12 mei 2022, van <https://www.amweb.nl/135292/afm-wil-striktere-informatie-eisen-voor-pensioentransitie>
- AON. (2022). *Life Cycle beleggen* / *Pensioenvergelijker* / Aon. Geraadpleegd op 3 maart, van <https://www.aon.com/netherlands/pensioenthermometer-en-pensioenvergelijker/pensioenvergelijker/life-cycle-beleggen.jsp>
- APS. (2019, 2 oktober). *The Surprising Science Behind Why People Underestimate Their Lifespans*. Association for Psychological Science - APS. Geraadpleegd op 15 maart 2022, van <https://www.psychologicalscience.org/news/the-surprising-science-behind-why-people-underestimate-their-lifespans.html>
- Augustus-Vonken, J., Verhallen, P., Brüggem, E., & Post, T. (2019). Using social norms to activate pension plan members: insights from practice. *Netspar Design Paper*.
- Bart, F., Boon, B., Bovenberg, L., van Ewijk, C., Kortleve, N., Rebers, E., & Visser, M. (2016). De routekaart naar een meer integrale benadering van wonen, zorg en pensioen. *Netspar Occasional Paper, 1*, 2016.
- Belastingdienst. (2022, 23 februari). *Voorkom schijnzelfstandigheid als zzp'er met een modelovereenkomst*. ondernemersplein.kvk.nl. Geraadpleegd op 16 mei 2022, van <https://ondernemersplein.kvk.nl/schijnzelfstandigheid-voorkomen-met-dba-voor-zzpers/>
- Benartzi, S. (2016, 28 maart). *How People Underestimate Spending in Retirement*. Wall Street Journal. Geraadpleegd op 15 maart 2022, van <https://www.wsj.com/articles/how-people-underestimate-spending-in-retirement-1459130758>
- Benartzi, S., & Thaler, R. H. (2001). Naive diversification strategies in defined contribution saving plans. *American economic review*, 91(1), 79-98.

- Bosch, N., Roelofs, G., Van Vuuren, D., & Wilkens, M. (2012). De huidige en toekomstige groei van het aandeel zzp'ers in de werkzame beroepsbevolking. *CPB background document, Centraal Planbureau, Den Haag, 19*.
- Bosman, M. (2020, 10 augustus). *Geluk en persoonlijkheid*. Centraal Bureau voor de Statistiek. Geraadpleegd op 3 maart 2022, van <https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/statistische-trends/2020/geluk-en-persoonlijkheid?onepage=true>
- Boter, C. (2020). Living standards and the life cycle: reconstructing household income and consumption in the early twentieth-century Netherlands. *The Economic history review*, 73(4), 1050-1073.
- Bottazzi, R., Jappelli, T., & Padula, M. (2006). Retirement expectations, pension reforms, and their impact on private wealth accumulation. *Journal of Public Economics*, 90(12), 2187-2212.
- Bovenberg, L., Koelewijn, W., & Kortleve, N. (2011). Naar een dynamische toekomstvoorziening. *Netspar NEA Papers*.
- Brüggen, L., Knoef, M. G., & Dur, R. (2017). Pensioen: de beperkte aandacht voor sparen voor later. *Preadvies voor de Koninklijke Vereniging voor Staathuishoudkunde*, 31-37.
- Buijsman, M. (2017, 24 november). *Nu én later de tijd van je leven? Denk aan je pensioen!* Netspar. Geraadpleegd op 14 maart 2022, van <https://www.netspar.nl/en/publication/nu-en-later-tijd-leven-denk-aan-pensioen/>
- Burgess, M. (2021, 19 oktober). *These Are the World's Best (And Worst) Pension Systems in 2021*. Geraadpleegd op 3 maart 2022, van <https://www.bloomberg.com/news/articles/2021-10-19/these-are-the-world-s-best-and-worst-pension-systems-in-2021>
- Cassar, G. (2010). Are individuals entering self-employment overly optimistic? An empirical test of plans and projections on nascent entrepreneur expectations. *Strategic Management Journal*, 31(8), 822-840.
- Centerdata. (2021, 9 juni). *LISS-panel*. Centerdata NL. Geraadpleegd op 25 maart 2022, van <https://www.centerdata.nl/liss-panel>
- Centraal Beheer. (2022). *Europees pensioenproduct PEPP*. Geraadpleegd op 3 maart 2022, van <https://www.centraalbeheer.nl/zakelijk/wegwijs/europees-pensioenproduct-pepp>
- Centraal Beheer. (2022b). *Zzp pensioen*. Geraadpleegd op 3 maart 2022, van <https://www.centraalbeheer.nl/zzp/pensioen>

- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2017, 11 juli). *Kwart zzp'ers heeft geen pensioenvoorziening*. Geraadpleegd op 3 maart 2022, van <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2017/28/kwart-zzp-ers-heeft-geen-pensioenvoorziening>
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2020, 25 september). *Levensverwachting in 2019 toegenomen*. Geraadpleegd op 3 maart 2022, van <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2020/39/levensverwachting-in-2019-toegenomen>
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2022, 13 april). *Ontwikkelingen zzp*. Geraadpleegd op 4 mei 2022, van <https://www.cbs.nl/nl-nl/dossier/dossier-zzp/ontwikkelingen-zzp>
- Charupat, N., Huang, H., & Milevsky, M. A. (2012). *Strategic financial planning over the lifecycle: A conceptual approach to personal risk management*. Cambridge University Press.
- Corrigan, J., Matterson, W., & Nandi, S. (2009). A holistic framework for life cycle financial planning. *Milliman research publication, July*.
- CPB. (2020, augustus). *Lage rente en de toekomst van pensioenen*. Netspar. <https://www.cpb.nl/sites/default/files/omnidownload/CPB-Netspar-Policy%20Brief-Lage-rente-en-de-toekomst-van-pensioenen.pdf>
- Ćumurović, A., & Hyll, W. (2019). Financial literacy and self-employment. *Journal of Consumer Affairs, 53*(2), 455-487.
- Danes, S. M., Huddleston-Casas, C., & Boyce, L. (1999). Financial planning curriculum for teens: Impact evaluation. *Journal of Financial Counseling and Planning, 10*(1), 26.
- De Beer, J., Van Dalen, H., & Henkens, K. (2017, 24 mei). *Pas op: je leeft langer dan je denkt!* NIDI. Geraadpleegd op 15 maart 2022, van <https://nidi.nl/demos/pas-op-je-leeft-langer-dan-je-denkt/>
- de Lange, A. H., Ybema, J. F., & Schalk, R. (2011). Stoppen of doorgaan?: Theorie en praktijk van pensionering en langer doorwerken. *Gedrag & Organisatie, 24*(4).
- De Nederlandsche Bank. (2017, 13 december). *Definitie premiepensioeninstelling*. Geraadpleegd op 3 maart 2022, van <https://www.dnb.nl/voor-de-sector/open-boek-toezicht-sectoren/premiepensioeninstellingen/vergunningaanvraag/definitie-premiepensioeninstelling/>
- De Nederlandsche Bank. (2022). *Het pensioenstelsel straks*. DNB. Geraadpleegd op 3 maart 2022, van <https://www.dnb.nl/actuele-economische-vraagstukken/pensioen/het-pensioenstelsel-straks/>
- Deaton, A. (2005). Franco Modigliani and the life cycle theory of consumption. *Available at SSRN 686475*.

- Dijksterhuis, A. (2018). *Maakt geld gelukkig?*. Prometheus.
- EISMANN, M., & HENKENS, K. (2017). Tegelijk met pensioen?. *Demos: bulletin over bevolking en samenleving*, 33(7), 1-4.
- Fernandes, Daniel, John G Lynch en Richard G., Lynch, Netemeyer (2014), Financial Literacy and Downstream Financial Behaviors, *Management Science* 60(8), 1861-1883
- Fornero, E., & Monticone, C. (2011). Financial literacy and pension plan participation in Italy. *Journal of Pension Economics & Finance*, 10(4), 547-564.
- Foster, L. (2017). Young people and attitudes towards pension planning. *Social Policy and Society*, 16(1), 65-80.
- Gliem, J. A., & Gliem, R. R. (2003). Calculating, interpreting, and reporting Cronbach's alpha reliability coefficient for Likert-type scales. Midwest Research-to-Practice Conference in Adult, Continuing, and Community Education.
- Goudswaard, K. P., Hirsch Ballin, E. M. H., Jaspers, A. P. C. M., Knottnerus, J. A., & Vinke, H. (2021). Betere pensioenen voor zzp'ers. *De toekomst van de sociale zekerheid: De menselijke maat in een solidaire samenleving. Aangeboden aan dr. EP de Jong bij zijn afscheid als vicevoorzitter van Instituut Gak*, 133-149.
- Hartog, J., & van Praag, B. (2016). Kwetsbare zzp-ers verdienen bescherming, maar hoe?.
- Hayes, A. (2021) *Life-Cycle Consumption Theory Visualized* [Graph]. Geraadpleegd op 15 Maart 2022, van <https://www.investopedia.com/terms/l/life-cycle-hypothesis.asp>
- Heckman, J. (1974). Life cycle consumption and labor supply: An explanation of the relationship between income and consumption over the life cycle. *The American Economic Review*, 64(1), 188-194.
- Herderscheê, G. (2022, 5 april). *Rekenkamer: aanpak schijnzelfstandigheid door Belastingdienst faalt op alle fronten*.
- Kösters, L., & Smits, W. (2017). Zelfstandig of toch niet?. *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken*, 33(3).
- Kremer, M., Went, R. C. P. M., & Knottnerus, A. (2017). Voor de zekerheid: de toekomst van flexibel werkenden en de moderne organisatie van arbeid. *WRR-verkenning*, (36).
- Krijnen, J. M. T., Breugelmans, S. M., & Zeelenberg, M. (2014). Waarom mensen de pensioenvorbereiding uitstellen en wat daar tegen te doen is. (NEA Paper; No. 52). Network for Studies on Pensions, Aging and Retirement (NETSPAR).
- Kurien, R., Paila, A. R., & Nagendra, A. (2014). Application of paralysis analysis syndrome in customer decision making. *Procedia Economics and Finance*, 11, 323-334.

- Laerd statistics. (2018). *How to perform a Binomial Logistic Regression in SPSS Statistics / Laerd Statistics*. Geraadpleegd op 7 april 2022, van <https://statistics.laerd.com/spss-tutorials/binomial-logistic-regression-using-spss-statistics.php>
- Laffont, J. J., & Martimort, D. (2009). *The theory of incentives*. Princeton university press.
- Lewis, K. K. (1999). Trying to explain home bias in equities and consumption. *Journal of economic literature*, 37(2), 571-608.
- LISS-panel. (2022). *LISS-panel homepage / LISS-panel*. Geraadpleegd op 25 maart 2022, van <https://www.website.lisspanel.nl>
- Mastrobuoni, G. (2007). *Do better-informed workers make better retirement choices? A test based on the Social Security Statement* (No. 51). Collegio Carlo Alberto.
- Mastrogiacomo, M. (2016). De pensioenpuzzel van zelfstandigen: Zelfstandigen maken pensioenambities niet waar. *Netspar brief 07 November 2016*.
- Mercer. (2021). *Mercer CFA Institute Global Pension Index 2021*. Geraadpleegd op 3 maart 2022, van <https://www.mercer.com/our-thinking/global-pension-index-2021.html>
- Mercer. (2021b). *Pension reform in challenging times*.
- Middelkoop, M. van & F. Schilder (2017), *Middeninkomens op de woningmarkt. Ruimte op een krap speelveld*, Den Haag: PBL.
- Ministerie van Buitenlandse Zaken. (2021, 23 augustus). *Wat is AOW? Wonen & werken | Nederlandwereldwijd.nl*. Geraadpleegd op 3 maart 2022, van <https://www.nederlandwereldwijd.nl/wonen-werken/aow/ik-krijg-geen-aow/wat-is-aow>
- Muns, S., Marike Knoef, M., & van Soest, A. (2018). Verschil in levensverwachting tussen lage en hoge inkomens is verder gestegen. *Me Judice*, 28.
- Nagore García, A., Rossi, M., & van Soest, A. (2021). Retirement of the self-employed in the Netherlands. *Small Business Economics*, 56(1), 385-402.
- Nationale Nederlanden. (2022). *Zo bereken je jouw jaarruimte voor aftrek van je lijfrente : NV. nn.nl*. Geraadpleegd op 15 juni 2022, van <https://www.nn.nl/Financien/jaarruimte-berekenen.htm>
- Netspar. (2019, 13 november). *Dossier pensioenakkoord: relevant onderzoek*. Geraadpleegd op 15 juni 2022, van <https://www.netspar.nl/dossier-pensioenakkoord-netspar-onderzoek-op-hoofdpijnen-uit-ser-advies/>
- Nibud. (2021a, 13 april). *Grip op de financiële toekomst*. Nibud - Nationaal Instituut voor Budgetvoorlichting. Geraadpleegd op 14 maart 2022, van <https://www.nibud.nl/beroepsmatig/grip-op-de-financiele-toekomst/>

- Nibud. (2021b, maart 2). *Sparen voor uw (klein)kind*. Nibud - Nationaal Instituut voor Budgetvoorlichting. Geraadpleegd op 25 maart 2022, van <https://www.nibud.nl/consumenten/sparen-voor-uw-kleinkind/>
- Nibud. (2022, 22 maart). *Pensioen en zzp*. Geraadpleegd op 14 juni 2022, van <https://www.nibud.nl/onderwerpen/pensioen/pensioen-en-zzp/>
- Nijenhuis, H. & Folkerts, J. (2021). Schijnzelfstandigheid onder zzp'ers. *Federatie Nederlandse Vakbeweging Februari 2021*.
- NOS. (2021, 29 november). *Helpt van Nederlandse huishoudens financieel kwetsbaar: "Uitgaven worden onderschat"*. Geraadpleegd op 14 maart 2022, van <https://nos.nl/artikel/2407518-helpt-van-nederlandse-huishoudens-financieel-kwetsbaar-uitgaven-woorden-onderschat>
- O'Donoghue, T., & Rabin, M. (2015). Present bias: Lessons learned and to be learned. *American Economic Review*, 105(5), 273-79.
- Oomen, A. (2010). Ouders en de loopbaan van hun kind.
- Parkinson, C. N., & Osborn, R. C. (1957). *Parkinson's law, and other studies in administration* (Vol. 24). Boston: Houghton Mifflin.
- Pensioen Federatie. (2021, 9 februari). *Huidige conceptwet Toekomst pensioenen maakt pensioenexperimenten door pensioenfondsen voor zzp'ers onmogelijk*. Geraadpleegd op 12 mei 2022, van <https://www.pensioenfederatie.nl/actueel/nieuws/2021/openbaar/02-februari/huidige-conceptwet-toekomst-pensioenen-maakt-pensioenexperimenten-door-pensioenfondsen-voor-zzpers-onmogelijk>
- Pensioenfederatie. (2020). *Hoe pensioen in Nederlands is geregeld*. Geraadpleegd op 3 maart 2022, van <https://www.pensioenfederatie.nl/website/publieke-landingspagina/hoe-pensioen-in-nederlands-is-geregeld>
- PensioenPerspectief. (2021, April 1). *Lifecycle beleggen*. Triple A - Pensioen Perspectief. Geraadpleegd op 1 mei 2022, van <https://www.pensioenperspectief.nl/kernbegrippen-pensioen/lifecycle/>
- Pharos. (2021, 30 augustus). *Sociaaleconomische Gezondheidsverschillen (SEGV)*. Geraadpleegd op 28 maart 2022, van <https://www.pharos.nl/factsheets/sociaaleconomische-gezondheidsverschillen-segv/>
- Pnmedia.nl. (2021, 20 oktober). *Nederland heeft een-na-beste pensioenstelsel ter wereld!* PNO Media. Geraadpleegd op 3 maart 2022, van <https://pnmedia.nl/actueel/51/nederland-heeft-een-na-beste-pensioenstelsel-ter-wereld>

- Prast, H. (2017). De psychologie van pensioenkeuzes. *Netspar Brief*, 10.
- Prast, H.M. en A.H.O. van Soest (2014), *Pensioenbewustzijn*, Tilburg University/ Instituut GAK; *Netspar Panel Paper 37*
- Rabin, L. A., Fogel, J., & Nutter-Upham, K. E. (2011). Academic procrastination in college students: The role of self-reported executive function. *Journal of clinical and experimental neuropsychology*, 33(3), 344-357.
- Rassin, E., & Muris, P. (2005). To be or not to be... indecisive: Gender differences, correlations with obsessive-compulsive complaints, and behavioural manifestation. *Personality and Individual Differences*, 38(5), 1175-1181.
- Rijksoverheid. (2021, 27 oktober). *Nieuwe regels voor kleine pensioenen*. Pensioen | Rijksoverheid.nl. Geraadpleegd op 3 maart 2022, van <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/pensioen/nieuwe-regels-voor-kleine-pensioenen>
- Rijksoverheid. (2022, 12 januari). *Pensioenakkoord: een transparanter en persoonlijker pensioenstelsel*. Pensioen | Rijksoverheid.nl. Geraadpleegd op 3 maart 2022, van <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/pensioen/toekomst-pensioenstelsel>
- Riphagen, E. (2021, 8 oktober). *Pensioen voor werknemers regelen: doen of niet?* KVK. Geraadpleegd op 14 maart 2022, van <https://www.kvk.nl/advies-en-informatie/personeel/pensioen-voor-werknemers-regelen-doen-of-niet/>
- Rostamkalaei, A., Nitani, M., & Riding, A. (2022). Self-employment, financial knowledge, and retirement planning. *Journal of Small Business Management*, 60(1), 63-92.
- Salisch, M. V. (2001). Children's emotional development: Challenges in their relationships to parents, peers, and friends. *International Journal of Behavioral Development*, 25(4), 310-319.
- Scherpenzeel, A.C., and Das, M. (2010). "True" Longitudinal and Probability-Based Internet Panels: Evidence From the Netherlands. In Das, M., P. Ester, and L. Kaczmirek (Eds.), *Social and Behavioral Research and the Internet: Advances in Applied Methods and Research Strategies*. (pp. 77-104). Boca Raton: Taylor & Francis.
- Smith, H. L., & Griesdorn, T. (2014). Do Saving Rules Influence Self-Employed Households' Participation in Tax-Deferred Retirement Plans?. *Family and Consumer Sciences Research Journal*, 43(1), 47-60.
- Sociaal Verzekeringsbank. (2022). *AOW-bedragen | Algemene Ouderdomswet | SVB*. Geraadpleegd op 3 maart 2022, van <https://www.svb.nl/nl/aow/bedragen-aow/aow-bedragen>

- Staring, H. (2010). Een optimaal pensioencontract vanuit het oogpunt van jongeren.
- Summerfield, C., & Tsetsos, K. (2015). Do humans make good decisions?. *Trends in cognitive sciences*, 19(1), 27-34.
- Thaler, R. H., & Sunstein, C. R. (2008). *Nudge: Improving decisions about health, wealth, and happiness*. Yale University Press.
- Tiemeijer, W. L. (2010). *Hoe mensen keuzes maken: de psychologie van het beslissen* (p. 132). Amsterdam University Press.
- Tracy, B. (2017). *Eat that frog!: 21 great ways to stop procrastinating and get more done in less time*. Berrett-Koehler Publishers.
- Tweede kamer. (2022, 29 maart). *Wijziging van de Pensioenwet, de Wet inkomstenbelasting 2001 en enige andere wetten in verband met herziening van het pensioenstelsel, standaardisering van het nabestaandenpensioen, aanpassing van de fiscale behandeling van pensioen en enige andere wijzigingen ten aanzien van pensioen (Wet toekomst pensioenen) | Tweede Kamer der Staten-Generaal*. Geraadpleegd op 23 mei 2022, van <https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/wetsvoorstellen/detail?cfg=wetsvoorsteldetails&qry=wetsvoorstel%3A36067>
- Van Baars, L. (2010, 21 oktober). *Nederland beste pensioenland*. Trouw. Geraadpleegd op 3 maart 2022, van <https://www.trouw.nl/nieuws/nederland-beste-pensioenland~b49067af/?referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F>
- Van Dalen, H. P., Henkens, K., & Hershey, D. A. (2010). Perceptions and expectations of pension savings adequacy: A comparative study of Dutch and American workers. *Ageing & Society*, 30(5), 731-754.
- Van Dalen, H., & Henkens, K. (2021, 31 mei). *Pensioenkennis is een mannending*. NIDI. Geraadpleegd op 14 maart 2022, van <https://nidi.nl/demos/pensioenkennis-is-een-mannending/>
- Van der Schors, A., & Groen, A. (2019, 6 november). *Rondkomen na pensionering, nu en in de toekomst (2018)*. Nibud - Nationaal Instituut voor Budgetvoorlichting. Geraadpleegd op 3 maart 2022, van <https://www.nibud.nl/beroepsmatig/rondkomen-na-pensionering-nu-en-in-de-toekomst-2018/>
- Van der Schors, A., Siesling, D. S., Starink, B., & Warnaar, M. (2016). *Bestedingen van ouderen. De ontwikkeling van het uitgavenpatroon van gepensioneerden onder de loep*. Nibud.nl. Geraadpleegd op 14 maart 2022, van https://www.nibud.nl/wp-content/uploads/Bestedingen-van-ouderen_Nibud_PWC_juni-2016.pdf

- van Ewijk, C., Kortleve, N., & Visser, M. (2016). Pensioen, wonen en zorg: pensioen als onderdeel van integrale financiële planning. *Aenorm*, 2016(special), 24-30. <https://issuu.com/vsae/docs/magazinesite/1?e=5707525/33879156>
- van Ewijk, C., Mehlkopf, R., van den Bleeken, S., & Hoet, C. (2017). Welke keuzemogelijkheden zijn wenselijk vanuit het perspectief van de deelnemer. *Netspar Design Paper*, 71.
- Verdegaal, E. (2014, 29 juni). *Pensioen opbouwen? Een moestuin is eigenlijk geen gek idee*. NRC. Geraadpleegd op 16 maart 2022, van <https://www.nrc.nl/nieuws/2014/06/29/pensioen-opbouwen-een-moestuin-is-eigenlijk-geen-gek-idee-a1501167>
- Wijzeringeldzaken. (2020). *Pensioenmonitor. Een onderzoek naar kennis, houding en gedrag rondom de oudedagsvoorziening onder de Nederlandse beroepsbevolking*. Wijzeringeldzaken. Geraadpleegd op 14 maart 2022, van <https://www.wijzeringeldzaken.nl/platform-wijzeringeldzaken/publicaties/pensioenmonitor-2020-wijzer-in-geldzaken.pdf>
- Wijzeringeldzaken. (2021). *Wat weten Nederlanders over pensioen? Kwantitatief onderzoek onder beroepsbevolking en laag/midden betaalde zzp'ers*. Wijzeringeldzaken. Geraadpleegd op 15 maart 2022, van <https://www.wijzeringeldzaken.nl/bibliotheek-/32649.pensioen3daagse-2021-rapportage-def.pdf>
- Willis, L. E. (2011). The financial education fallacy. *American Economic Review*, 101(3), 429-34.
- Yep. (2020, 6 april). *Geen pensioen voor jonge ZZP'er?* Yep trainingen. Geraadpleegd op 21 maart 2022, van <https://yeptrainingen.nl/geen-pensioen-voor-jonge-zzper/>
- Zwinkels, W., Knoef, M. G., Been, J., Caminada, K., & Goudswaard, K. P. (2017a). Zicht op ZZP pensioen. *Zicht op ZZP pensioen*.
- Zwinkels, W., Knoef, M., Caminada, K., Goudswaard, K. & Been, J. (2017b), Zelfstandigen zonder pensioen?, *Economisch Statistische Berichten*, jaargang 102 (4750), 15 juni 2017: 254-256.
- ZZP Nederland. (2019, 7 januari). *Zzp'er met wisselend inkomen? Pas je voorlopige aanslag aan!* Geraadpleegd op 21 april 2022, van <https://www.zzp-nederland.nl/nieuws/zzper-met-wisselend-inkomen-pas-uw-voorlopige-aanslag-aan>
- Scherpenzeel, A.C., and Das, M. (2010). "True" Longitudinal and Probability-Based Internet Panels: Evidence From the Netherlands. In Das, M., P. Ester, and L. Kaczmirek (Eds.),

Social and Behavioral Research and the Internet: Advances in Applied Methods and Research Strategies. (pp. 77-104). Boca Raton: Taylor & Francis.

SER. (2019, 27 juni). *Inleiding kring van pensioenspecialisten*. www.ser.nl. Geraadpleegd op 15 juni 2022, van <https://www.ser.nl/nl/actueel/toespraken/kring-van-pensioenspecialisten>

Zonneveld, S. (2020, 23 juli). *Wat betekent het pensioenakkoord voor zzp'ers en ondernemers?* BrightPensioen. Geraadpleegd op 15 juni 2022, van <https://brightpensioen.nl/wat-betekent-het-pensioenakkoord-voor-zzpers/>

Bijlagen

Bijlage 1

P.O. Box 80140, 3508 TC Utrecht The Board of the Faculty of Social and Behavioural Sciences Utrecht University P.O. Box 80.140 3508 TC Utrecht	Faculty of Social and Behavioural Sciences Faculty Support Office Ethics Committee Visiting Address Padualaan 14 3584 CH Utrecht
Our Description 22-0814 Telephone 030 253 46 33 E-mail FETC-fsw@uu.nl Date 24 March 2022 Subject Ethical approval	

ETHICAL APPROVAL

Study: Pension reform plans for self-employed people and employees in The Netherlands

Principal investigator: P.P.M. Bakker

Supervisor: Mathijs Kros

The study is approved by the Ethical Review Board of the Faculty of Social and Behavioural Sciences of Utrecht University. The approval is based on the documents sent by the researchers as requested in the form of the Ethics committee and filed under number 22-0898. The approval is valid through 24 June 2022. The approval of the Ethical Review Board concerns ethical aspects, as well as data management and privacy issues (including the GDPR). It should be noticed that any changes in the research design oblige a renewed review by the Ethical Review Board.

Yours sincerely,

Peter van der Heijden, Ph.D.

Chair

This is an automatically generated document, therefore it is not signed

Bijlage 2

P.O. Box 80140, 3508 TC Utrecht The Board of the Faculty of Social and Behavioural Sciences Utrecht University P.O. Box 80.140 3508 TC Utrecht	Faculty of Social and Behavioural Sciences Faculty Support Office Ethics Committee Visiting Address Padualaan 14 3584 CH Utrecht
Our Description 22-0898 Telephone 030 253 46 33 E-mail FETC-fsw@uu.nl Date 24 March 2022 Subject Ethical approval	

ETHICAL APPROVAL

Study: Pension reform plans for self-employed people and employees in The Netherlands

Principal investigator: P.P.M. Bakker

Supervisor: Mathijs Kros

The study is approved by the Ethical Review Board of the Faculty of Social and Behavioural Sciences of Utrecht University. The approval is based on the documents sent by the researchers as requested in the form of the Ethics committee and filed under number 22-0898. The approval is valid through 24 June 2022. The approval of the Ethical Review Board concerns ethical aspects, as well as data management and privacy issues (including the GDPR). It should be noticed that any changes in the research design oblige a renewed review by the Ethical Review Board.

Yours sincerely,

Peter van der Heijden, Ph.D.

Chair

This is an automatically generated document, therefore it is not signed

Bijlage 3

1. Wat is uw functie?
2. In welke mate gaat de pensioentransitie effect hebben op de inzichten die men heeft op hun eigen pensioen (zowel zzp als werknemer in loondienst)?
3. Hoeveel van uw klanten zijn zzp'er?
4. Wat zijn de mogelijkheden met het helpen van zzp'ers bij het opbouwen van hun pensioen
5. Waar lopen zzp'ers voornamelijk tegen aan als zij hun pensioen opbouwen?
6. Denkt u dat de transitie negatieve of positieve effecten heeft op het financiële pensioen inzicht van zzp'ers?
7. Waarom denkt u dat?
8. Hoe vindt u dat de zzp'ers nu betrokken zijn bij het huidige pensioenstelsel?
9. Denkt u dat er veel verandert voor zzp'ers bij het nieuwe pensioenstelsel?
10. Waarom denkt u dat?
11. Nu bouwt 25% van de 1.1 miljoen zzp'ers in Nederland geen pensioen op, hoe denkt u dat wij die groep het beste kunnen bereiken en overhalen om wel pensioen op te bouwen? Denk hierbij ook vooral aan de transitie en hoe zich dit zou kunnen veranderen.
12. Hoe kunnen wij ervoor zorgen dat alle zzp'ers beter worden in het inschatten van hun pensioengelden?

Bijlage 4

Informatiebrief interview

Pension reform plans for Self-employed people and employees in The Netherlands. 23-03-2022

Pim Bakker

Geachte [respondent],

In deze brief willen we u vragen of u bereid bent deel te nemen aan ons wetenschappelijk onderzoek. Het onderzoek vindt volledig fysiek plaats. Dit onderzoek is getoetst en goedgekeurd door de Facultaire Ethische Toetsingscommissie (FETC) van de Faculteit Sociale Wetenschappen van de Universiteit Utrecht en voldoet aan de ethische richtlijnen. Meedoen is vrijwillig en u kunt te allen tijde stoppen zonder dat u hiervoor een reden hoeft op te geven. Voordat u beslist of u wilt meedoen aan dit onderzoek, willen we u hieronder informeren over wat het onderzoek precies inhoudt en welke vragen u kunt verwachten. Lees deze informatie rustig door en neem gerust contact op via het emailadres onderaan dit document als u vragen heeft.

Wij hebben eerder contact gehad over een interview om de beleidsvraag van mijn scriptie te beantwoorden. Het doel van deze scriptie is om meer inzicht te krijgen in de gevolgen van de pensioentransitie en zal bestaan uit twee delen. In het eerste gedeelte van mijn scriptie onderzoek ik het verschil tussen zzp'ers en werknemers in loondienst als het aankomt op het inschatten van hun pensioengelden. Hoe wordt dit verklaard door leeftijd, inkomen en financiële capaciteit. Deze vragen beantwoord ik zelfstandig en daar heb ik uw hulp niet bij nodig. In het tweede gedeelte van mijn scriptie probeer ik de vraag: "Hoe informeer je zzp'ers die moeite hebben met het inschatten hoeveel pensioengelden zij nodig hebben in de juiste richting zodat als zij met pensioen zijn, niet te weinig geld hebben?" te beantwoorden. Hierbij heb ik een vragenlijst opgesteld die door vijf verschillende experts, waaronder u, wordt beantwoord. Het interview zal fysiek worden afgenomen door mij, Pim Bakker, een masterstudent van de Universiteit Utrecht. Ik zal u interviewen aan de hand van een aantal open vragen, dit zal ongeveer 45 minuten duren. U ontvangt geen beloning voor het meedoen aan het interview. Ik zal uw persoonlijke gegevens anonimiseren en de transcriptie niet opslaan anders dan op de ontworpen locatie op de server van de Universiteit Utrecht. Na mijn scriptie zal ik de transcriptie verwijderen.

Omdat het onderzoek anoniem wordt uitgevoerd betekent dit ook dat u uw gegevens niet kunt laten verwijderen. Ik wil u erop wijzen dat u op elk moment tijdens het interview kunt stoppen en de kamer kunt verlaten zonder dat dit gevolgen heeft. Het interview zal in het Nederlands zijn. Als u met iemand anders dan mij wilt praten over het interview kunt u contact opnemen met:

Jorg van Kalken, jorg.van.kalken@pwc.com Mathijs Kros, m.kros@uu.nl

Met vriendelijke groet,

Pim Bakker
06-23085251 p.p.m.bakker2@students.uu.nl

Toestemmingsverklaring deelname interview

Ik vraag u om de volgende uitleg en toestemmingsverklaring goed door te lezen.

In de hele Europese Unie (EU) is sinds 25 mei 2018 de Algemene verordening gegevensbescherming (AVG) van toepassing. Vanaf die datum geldt dezelfde privacywetgeving in de hele EU. De Universiteit Utrecht en haar studenten/professoren houden zich aan de eisen die deze wetgeving stelt.

U doet mee aan een master scriptie onderzoek die de pensioentransitie in kaart probeert te brengen. De verzamelde gegevens zijn alleen toegankelijk en beschikbaar voor de student die het interview afneemt. Door mee te werken aan het interview krijgt de student toegang tot het audiobestand om het vaker te beluisteren. Dit bestand zal worden vernietigd als de scriptie op 24 juni is ingeleverd. Er zal zeer zorgvuldig om worden gegaan met uw antwoorden.

De onderzoekers van derde partijen zullen nooit uw gegevens verkrijgen zonder uw expliciete toestemming. De gegevens zijn niet meer naar u herleidbaar. Uw privacy is en blijft maximaal beschermd.

Toestemming

Om mee te doen aan het interview vraag ik u officieel toestemming te geven voor het bewaren en ter beschikking stellen van uw antwoorden voor wetenschappelijk, beleidsrelevant en maatschappelijk relevant onderzoek. Uw antwoorden worden niet gebruikt voor commercieel onderzoek. U kunt uw deelname op elk moment stopzetten zonder hiervoor een reden op te geven.

Hierbij geef ik Pim Bakker toestemming om mijn antwoorden te gebruiken en te onderzoeken voor wetenschappelijk, beleidsrelevant en maatschappelijk relevant onderzoek. Mijn antwoorden zijn door onderzoeker niet tot mij te herleiden.

Bijlage 6

Dear Pim Bakker,

Thank you for your interest in using LISS data. I've received your signed statement. You will receive an email with an invitation to log into the LISS data archive shortly. (Please check the spam box as well)

Please do not forget to refer to the use of LISS data in a correct way in your essay/thesis/publication. (See below)

How to

reference: <https://www.lissdata.nl/sites/default/files/bestanden/Reference LISS 4.0.pdf>

Adding your publication to the LISS data

archive: <https://www.dataarchive.lissdata.nl/publications>

Good luck with your analysis.

Kind regards,
Eline van der Vleuten

Bijlage 7

Compute filter = NMISS (ou18a035, ou18a001, ou18a004, ou18a002, ou18a003, ou18a006, ou18a039, ou18a040, ou18a041, ou18a005) = 0.

Filter by filter.

EXECUTE.

Compute Finan1 = ou18a039.

Compute Finan2 = ou18a040.

Compute Finan3 = ou18a041.

Recode Finan1 (1=7) (2=6) (3=5) (4=4) (5=3) (6=2) (7=1) (Else =sysmis) into Finan1.1.

Recode Finan2 (1=7) (2=6) (3=5) (4=4) (5=3) (6=2) (7=1) (Else =sysmis) into Finan2.1.

Recode Finan3 (1=7) (2=6) (3=5) (4=4) (5=3) (6=2) (7=1) (Else =sysmis) into Finan3.1.

Compute financieelC = (Finan1.1 + finan2.1 + finan3.1)/3.

Frequencies financieelC.

Compute filter = NMISS (ou18a035, ou18a001, ou18a004, ou18a002, ou18a003, ou18a006, financieelC, ou18a005) = 0.

Filter by filter.

EXECUTE.

Recode ou18a005 (3=1) (1=0) (Else = sysmis) into zzper.

Compute filter = NMISS (ou18a035, ou18a001, ou18a004, ou18a002, ou18a003, ou18a006, ou18a039, ou18a040, ou18a041, ou18a005, financieelC, zzper) = 0.

Filter by filter.

EXECUTE.

Temporary.

Select if (ou18a001 < 68).

Frequencies ou18a001.

Compute Moderator_financieel_C = financieelC * zzper.

Compute Moderator_Age = ou18a001 * zzper.

Recode ou18a035 (4 3 = 1) (2 1 =0) into Voorspellen_pensioen.

Value Labels Voorspellen_pensioen 1 "Helemaal mee eens" 2 "Mee eens" 3 "Mee oneens" 4 "Helemaal mee oneens".

Variable Labels Voorspellen_Pensioen "De moeilijkheidsgraad van het voorspellen van hoeveelheid eigen pensioen".

Recode ou18a004 (1 2 5 = 0) (3 4 = 1) into kinderen.

recode ou18a002 (2 3 4 5 6 7= 0) (1 = 1) into huishoudhoofd.
frequencies huishoudhoofd.

Recode ou18a006 (4374 thru 14000 = 1) (else = 0) into hoog_inkomen.

DESCRIPTIVES VARIABLES=Voorspellen_pensioen ou18a001 zzper Moderator_Age
Moderator_financieel_C
    kinderen huishoudhoofd ou18a003 hoog_inkomen
/STATISTICS=MEAN STDDEV MIN MAX.

*Reliability analysis

RELIABILITY
/VARIABLES=Finan1.1 finan2.1 finan3.1
/SCALE('ALL VARIABLES') ALL
/MODEL=ALPHA
/STATISTICS=DESCRIPTIVE SCALE CORR COV
/SUMMARY=TOTAL MEANS VARIANCE COV CORR.

*Gecentreerde variabelen

COMPUTE zzp_center=zzper - 0.099.
EXECUTE.

COMPUTE FinancieelC_center=FinancieelC - 4.9868.
EXECUTE.

COMPUTE Age_center=ou18a001 - 46.453.
EXECUTE.

Compute moderator_age_center = zzp_center * Age_center.
Compute moderator_FinancieelC_center = FinancieelC_center * zzp_center.

descriptives huishoudhoofd.
descriptives hoog_inkomen.
descriptives kinderen.
descriptives ou18a003.

Compute huishoudhoofd_center = huishoudhoofd - 0.7009.
Compute hoog_inkomen_center = hoog_inkomen - 0.2672.
Compute Kinderen_center = kinderen - 0.464.
Compute ou18a003_center = ou18a003 - 0.7268.

descriptives huishoudhoofd_center.
descriptives hoog_inkomen_center.
descriptives kinderen_center.

descriptives ou18a003_center.

*Vif scores

REGRESSION

```
/MISSING LISTWISE  
/STATISTICS COEFF OUTS R ANOVA COLLIN TOL  
/CRITERIA=PIN(.05) POUT(.10)  
/NOORIGIN  
/DEPENDENT Voorspellen_pensioen  
/METHOD=ENTER zzp_center moderator_FinancieelC_center FinancieelC_center  
Age_center moderator_age_center huishoudhoofd_center hoog_inkomen_center  
kinderen_center ou18a003_center.
```

*Model 1

DATASET ACTIVATE DataSet1.

LOGISTIC REGRESSION VARIABLES Voorspellen_pensioen

```
/METHOD=ENTER zzp_center FinancieelC_center Age_center huishoudhoofd_center  
hoog_inkomen_center  
Kinderen_center ou18a003_center  
/CONTRAST (zzp_center)=Indicator  
/CONTRAST (huishoudhoofd_center)=Indicator  
/CONTRAST (hoog_inkomen_center)=Indicator  
/CONTRAST (Kinderen_center)=Indicator  
/CONTRAST (ou18a003_center)=Indicator  
/PRINT=CORR CI(95)  
/CRITERIA=PIN(.05) POUT(.10) ITERATE(20) CUT(.5).
```

* Model 2

DATASET ACTIVATE DataSet1.

LOGISTIC REGRESSION VARIABLES Voorspellen_pensioen

```
/METHOD=ENTER zzp_center moderator_FinancieelC_center FinancieelC_center  
Age_center huishoudhoofd_center hoog_inkomen_center  
Kinderen_center ou18a003_center  
/CONTRAST (zzp_center)=Indicator  
/CONTRAST (huishoudhoofd_center)=Indicator  
/CONTRAST (hoog_inkomen_center)=Indicator  
/CONTRAST (Kinderen_center)=Indicator  
/CONTRAST (ou18a003_center)=Indicator  
/PRINT=CORR CI(95)  
/CRITERIA=PIN(.05) POUT(.10) ITERATE(20) CUT(.5).
```

* Model 3

```
DATASET ACTIVATE DataSet1.  
LOGISTIC REGRESSION VARIABLES Voorspellen_pensioen  
  /METHOD=ENTER zzp_center moderator_age_center FinancieelC_center Age_center  
  huishoudhoofd_center hoog_inkomen_center  
  Kinderen_center ou18a003_center  
  /CONTRAST (zzp_center)=Indicator  
  /CONTRAST (huishoudhoofd_center)=Indicator  
  /CONTRAST (hoog_inkomen_center)=Indicator  
  /CONTRAST (Kinderen_center)=Indicator  
  /CONTRAST (ou18a003_center)=Indicator  
  /PRINT=CORR CI(95)  
  /CRITERIA=PIN(.05) POUT(.10) ITERATE(20) CUT(.5).
```